

მ რ ი

№ 1

შ ი ნ ა ა რ ს ი:

ჩუენი თუატრი— ჩუენი რა ბრადია! — ალაროდელისა; ვარსკვლავი— ი. გრიშაშვილისა; ჩუენუბა— მ. გარიყულისა; შინაური მიმჩილვა; — ფინლანდია— გ. გვაზავასი; ივ. ჯავახიშვილის ლექცია— ბ; მთავა ჭოქვა— ბაჩანასი; მოკლე მიმჩილვა ქართულ მწერლობის უძველეს დროიდან— ივ. ვართაგავასი; მთავა არწივი შამილი— ა. ფრონელისა;

კვირა 7 თებერვალი

საზოლიტიკო, სამეც. და სალიტ. ჟურნალი

1910 წ.

ჩუენი თუატრი

დღეს ჩუენთვის ცხადია, რომ ქართულ თუატრს სული ჩაედგა იმ დროს, როცა საქართველოს არსებობის საქმე სათუო იყო და საუკუნოებით დევნილი ხალხი, მტრებით ირგვლივ გარს შემოხვეული, ქანც გამოლენული გარეშე შევლას ეძებდა. უკვე 1791 წელს თ-მა დ. ავალიშვილმა დასწერა დრამა „თეიმურაზ მეფე“. აგრეთვე ამავე დროს ითარგმნებოდა სხვა და სხვა პიესები. ერთი სიტყვით, თუატრს, როგორც ბევრს სხვა საკულტურო საქმეს საძირკველი ჩაეყარა, მაგრამ გაფურჩქნა აღარ დასცალდა. დადგა შავ-ბნელი დრო ჩუენი არსებობისა, შეწყდა ძველი კულტურული მსვლელობისა, შეფერხდა ათას წლობით მომდინარე კულტურული მუშაობა. ვინც კაცობრიობის ისტორიას დაკვირვებია, იმან კარგად იცის, თუ რაოდენი უჩინარი, შეუჩერებელი მუშაობის შედეგია ამა თუ იმ ერის კულტურა. ისიც კარგად იცის, თუ რა ნაზია ეს განძი და რა ადვილია იმის შებღოლვა, შეჩერება, რაც ასეთი ტანჯვით და წვალებით შეუქმნია ხალხს თავის ხანგძლივ არსებობის დროს. ჩუენ საუბედუროდ სწორედ ეს დაგვემართა. ხანგრძლივ ნაღვაწის შედეგები განადგურებას მიეცა, ერის არსებობა ძირიან-ფესვიანად შეირყა, ერი განსაცდელში ჩაუარდა და მასთან ერთად, რა საკვირველია, ჩუენი თუატრი არამც თუ არ გაიფურჩქნა, პირველი მისი ნაბიჯი დაეწყებასაც კი მიეცა და დღესაც ბევრი ჩუენში ქართულ თუატრის დაარსებას მიაწერს ვორონცოვის ქველმოქმედებას. საქმე საკუთარ ფეხზე დაყენებული შემდეგში სამოწყალოდ გადაიქცა. და მის შემდეგ არ ელირსა ქართულ თუატრს ისე დამკვიდრება, რომ მის არსებობას შიში არ მოელოდეს. მიუხედავად ათას გვარ გაქირვებისა, ქართულმა თუატრმა დიდი როლი ითამაშა ჩუენი ხალხის თვითცნობიერების გამოღვიძებაში. მისნი მუ-

შაკნი დიდი წვალებით და ვაივაგლახით ჩაებღალუქენ მათთვის საყვარელ საქმეს, შესწირეს მას თავისი ნიჭი, ძალა და დღემდის საქმე მოიყვანეს. მაგრამ დღეს?

დღეს ტფილისის თუატრი ისიც აღარაა, რაც ხუთი წლის წინედ იყო. დღეს ის განსაცდელშია, მას ახალი ძალა, ახალი წეს-რიგი და მოწყობილება ესაქიროება. ჩუენ არ შევხვებით დაწვრილებით, თუ რა ზომებია საქირო, რომ თუატრი გამაგრდეს და გაცოცხლდეს.

ამ მოკლე ხანში უნდა მოხდეს დრამატიულ საზოგადოების მთელი გამგეობის არჩევნები. მართალია ჩუენ ცხოვრებაში ბევრი ისეთი ძალა შემოიქრა, რომელთა დათრგუნვა კერძო ჯგუფს არ შეუძლია, მაგრამ ისიც მართალია, რომ შეგნებულს და მუყაითს წრეს ბევრის გაკეთება შეუძლია. ამიტომაც ჩუენ საზოგადოებას მართებს დიდი დაკვირვება არჩევნების საქმეში. საქიროა ისეთი პირნი ამოვირჩიოთ, რომელთაც ესმით დღევანდელი მდგომარეობა და ამისდა მიხედვით მზად არიან შესაფერი მსხვერპლი შესწირონ საშვილი-შვილო საქმეს.

ჩუენი რა ბრალია!

ეს მეორე მავალითა უკვე ჩუენ ცხოვრებაში, რომ ინტერნაციონალური ბანდა აშშორებულ წუმპეში ცურაობის დროს შეხვევით ავსებს ქართულ საზოგადოებას. მაგრამ ქართული საზოგადოება მანაც არა სცილდება ამ ვინ იცის საიდან გადმოვირდნილ ბანდას და ვერ მოუხერხებია ერთი მაღლიანი მუჯღლეგუნით მათი გაძევება ჩუენი საზოგადოებრივი სფეროდან. დარწმუნებული ვარ, კიდევ განაგრძობენ მათთან „საერთო საქმეთა“ გაძლილასა და მათთან ძმობასა და სოლიდარობას.

ქართულ-რუსულ პრესაშია დაბუდებული განსაკუთრებით ეს ინტერნაციონალური ბანდა. ჯერ

იყო და ბათომში ასტეხეს ერთი აურ-ზაური და მოსწამლეს ატმოსფერა ვილაც ალიბეიმ და მისმა მსგავსებმა; ეხლა კიდევ მირზოვეი, ლევან ყიფიანი, ეს ქართველობისაგან და კიდევ ბევრკარგ თვისებისაგან გაფხეკილი ქართველი, ვილაც ნაგურსკი და მათი მსგავსნი ყურყუმელაობენ თავიანთ ქუქყში და ჩვენცა გვსვრიან. მათგან ატეხილი აურ-ზაური ჩვენს პრესსაში უნდა გადმოვიდეს, იმ რუსულ პრესსაში, რომელსაც თავზედ უდვია რუსულ ენაზედ ჩვენი ინტერესების დაცვა. მათგან გამოწვეული შფოთი ჩვენს თეატრში უნდა გათავდეს მუშტი-კრივით, მათგან შექმნილმა ატმოსფერამ ჩვენი საზოგადოება უნდა მოსწამლოს!

მე არ შევეხები მათ ზნეობრივ ავლა-დიდებას. ქვეყანა იცნობს ლევან ყიფიანს, რაც მწერალია და რაც პუბლიცისტი. ამას წინად მასთან და მის მსგავსებთან კამათი გვქონდა და კიდევ უფრო გავიცანით, რაც იყო. ეს ის ვაჟბატონია, რომელიც მუდამ გაიძახის „სიმართლევად“, „სინათლევად“, „სისწორევად“ და სხვა ამგვარებზედ, მაგრამ როცა ათასჯერ დაუმტკიცებენ ტყუილსაც, სიბნელესაც, სიმრუდესაც,—დიდად არა სწუხს,—ისე დადის მეორე დღეს ქუჩაში, თითქოს იუბილეი გადაეხადოს თავისი „პატიოსანი“, „სწორი“ და „ნათელი“ ხანგრძლივი მოღვაწეობისა. იგი რომ არ დაერიდებოდეს არაფერს, მისი სინიღისისა და კალმის ყოველმხრივ მიმართვა რომ შეიძლებოდა,—ეს ყველამ იცოდა.—მაშ რომელი ქართველი დაუჯდებოდა ხაჩატუროვს რედაქციაში ქართველებისავე სალანძღავად ბრალიანზედ თუ უბრალოზედ,—ხან ავტორის „რწმენათა“ თანახმად, ხან წინააღმდეგ ამ „რწმენათა“—სწორედ ისე, როგორც მირზოვეის ხელ-შეკრულებაში უდვია თავს უცხოელ მრეწველობის „დაცვა“ კავკასიაში,—ხან როგორც პრაკურორს და ხან როგორც ვეჟილს!—ნაგურსკი ვინდაა? ან სხვანი მათი მსგავსნი? რა სახსენებელია მათი ან სახელი, ან მწერლობა? თუ ვინმე იცნობს ამ ვაჟბატონებს მთელს საზოგადოებაში,—როგორ იცნობს?—არავინ კარგის მხრითა,—და თუ არავის არ ეგულდება იგინი არამც თუ არისტიდებად, არამედ უბრალო პატიოსან კაცებადაც,—ერთი მითხარით, რა ანგარიშით მიჰყავდა იგინი „Закавказье-ს“ თანამშრომლებად?—რა მოხელეა ეს საერთაშორისო ბანდა ქართულ გაზეთში, თუ გინდ რუსული ასოებით დაბეჭდილ ქართულ გაზეთში?—რა არის და ვისია აგრეთვე „Новая Речь-ი?—თუ იგი ქართული გაზეთია, რა დაარჩენია იქ იმ საერთაშორისო ბანდას? რად ლაპარაკობს იგი ყოველთვის ისეთის რიხით, თითქოს მთელი ქართული აზრის კონცენტრაცია იქ იყოს, თითქოს მისთვის მიენდოს მთელს საქართველოს ვეჟილობა მისის სახელით ლაპარაკისა! ვინ არიან ეს „ახელი“ „ტ—ძე“ და სხვანი, რომელთაგან ზოგი „Голосъ Кавказа“—სთან

საერთო ნიადაგს ეძებს სამუშაოდ, ზოგიც თავისი ქამელეონობითა, უკბილო პოლიტიკანობითა და არა-აკითხეობით მთელს საზოგადოებას ამცირებს?—

დიახ, თუ ქართული გაზეთებია,— იქ არც საერთაშორისო ბანდას უნდა ჰქონდეს ადგილი, არც მთელი საზოგადოებრივი აზრის გამოთქმა შეიძლება ერთის პირით, როდესაც ეს პირი არავითარ მიმართულებას არ წარმოადგენს.

არც „Еженедельное Обозрѣние“-ს შევეხები. ასეთის გაზეთებით სავსეა მთელი ევროპა. იგი ყვეთელი პრესის პირველი მერცხალია საქართველოში. ჩვეულებრივი ბინძური საქმეა. ვინც მოჰკლა ძაღლი, იმან გადაათრიოს,—ჩვენი საქმე არ არის მათთან კამათი და ბაასი.—ცნობილია ეხლა, ვინც შეჰქმნა ეს გაზეთი და ვინც შეჰკრა კონტრაქტი უცხო კაპიტალისტების წარმომადგენელთან. მაგრამ რასა ჰფიქრობდნენ ისინი, ვინც არა იცოდნენ არც ამ გაზეთის დანიშნულებისა და არც ამ კონტრაქტისა?

რათ უნდა შესცდნენ ესენი და რათ უნდა იმუშავონ ლევან ყიფიანთან და ნაგურსკისთან ერთად, რა ძალა ადგიათ და რა საინტერესოა მათთან მუშაობა? ხომ იციან, რომ არც ილდეურად, არც სხვა მხრით იგინი მათნი ამხანაგნი არ არიან და რად უნდა გაისვარონ მათის მიკარებით თავიანთი თავიცა და ჩვენც რად უნდა გაგვსვარონ?—რომ უსათუოდ აყალმაყალი ატყდება ასეთ ადამიანებთან ამხანაგობის გამო, ხომ იციან?

ერთი სიტყვით, მონასტერი აირია: სხვებმა, საერთაშორისო ბანდამ სისაძაგლე ჩაიდინა, ჩვენ კი ერთმანეთი უნდა ვლანძლოთ და ერთმანეთს ცხვირ-პირი უნდა ვამტვიროთ ჩვენსავე საზოგადოებაში,— აი ნაყოფი ჩვენი ამხანაგობისა საერთაშორისო ბანდასთან ქართულ-რუსულ პრესსაში!

განვიმეორებთ, ამ პრესსამ საშინელი ატმოსფერა შექმნა ჩვენ ცხოვრებაში. საზღვარი უნდა დაედვას საერთაშორისო ბანდის ფარფაშს. საქირონი არ არიან ვინ იცის საიდან და როდის მოსულენი,—მათ არც ჩვენი ცხოვრება იციან და არც ჩვენი ქირი და ვარამი აინტერესებთ. საქირონი არ არიან აგრედვე „ტიფლისკი ლისტოკიდან“ გარდმოხვეწილი ემიგრანტები. სადაც უნდათ იქ დაიარსონ თვითი კოლონიები, ხოლო ჩვენ ნუ გვაწუხებენ ნურც რუსულ პრესსაში და ნურც ქართულში. პატიოსანნი რუსულად მწერალნიც ვერიდონ მათ, თორემ რაც მოხდა ის რა არის,—ეს ზარბოზობაა,—ქეიფი მერე იქნება! ჯერ დაიცადონ, როდესაც მათი მოღვაწეობა სრულ ნაყოფს გამოიღებს, როდესაც ისინი კიდევ უფრო მკვიდრად მოიკიდებენ ფეხს ჩვენს საზოგადოებაში და მათი გაიძვერობით ჩვენ უნდა ვასხათ ერთმანეთს ლაფი გამუდმებით და ერთმანეთს დავერიოთ მოსისხლე მტრებივით,—

აბა მაშინ ვიხილავთ მათთან სოლიდარობის შედეგებსა!

რაც გინდათ სთქვით, —ეს ქეშმარიტებაა და ქეშმარიტებად დარჩება, სანამ იმ ბანდას და ბანდაში ჩაწერილ პრესის „სინდიკალისტებს“ კარს არ ვუჩვენებთ ჩვენი პრესსიდან.

ალაროდელი.

ვარსკვლავი

ერთად ვიყავით ხეივანთ შორის,
ანცი ნაკადი გვიმღერდა მაყრულოს,
თავს გვევლებოდა სიო მთა-გორის,
კოცნით მამცნობდი ყვაილთა ჩურჩულს

* *

კას შევსკეროდით... იქ მთვარე სრული
ჩაჰხუტებოდა ვარსკვლავთა ლაშქარს,—
შენ კი ოცნების ვნებით აღძრული
ყურს ჩასძახოდი ამ სიტყვებს ჩემს ქნარს:

* *

— ქნარო, მითხარი რაა ედემი?..
მე კი არვინ მწამს დღეს შენსა გარდა,
კუბოს კარამდე ჩემი ხარ, ჩემი!..
შენი მგოსანიც მიყვარს... მიყვარდა!..

* *

განთიადისას დამშორდი მიჯნურს.
ამაყი მთვარე მიეცა ღრმა ძილს,—
მოსხლტა ვარსკვლავი ლაქვარდ ცის კიდურს
და ჩაესვენა უჩინო ადგილს!..

* *

ახ, რად არ ძაღმძის ვიყო ვარსკვლავი,
მოვსწყდე კამარას, ჩამოვირბინო
და შენს გულ-მკერდზე ვპოვო საფლავი,
უხმოდ ვეპკურო, ზედ მივიძინო!..

ი. გრიშაშვილი.

ჩვენება

(ს ი ზ მ ა რ ი.)

კაცი მაღალი სულიერათ, ბუნების შვილი ქვეყნათ ვიდოდა ცხოვრებისა მძიებელად: ბევრი ესწავლა, განათლებაც მიეღო დიდი, დღეს ჩაჰყურებდა დედა-მიწას, შესკეროდა ცას. აღარ სწამდა მას, თავის ირგვლივ რაც რამ ხდებოდა. ყურს არ უგდებდა, სულელურათ ცხოვრების ბრუნვას. დადიოდა და ეძებდა ის ქეშმარიტებას... ბოლოს დალილმა, დაქანცულმა, სასო მიხდილმა, საღამოს ჟამსა მიადწია ერთ ყრუ სოფლამდის: არვის არ სთხოვა იმ ლამისთვის თავ-შესაფარი, სოფელს ეძინა, არ ისურვა გამოღვიძება:

„ეძინოს დაე, ძილში ჰპოვებს ბედნიერებას“ — ჰტიკრობდა მგზავრი. განშორდა სოფელს, ერთ მაღალ მთას მიუახლოვდა. მოიხსნა გუდა, თავ-სასთუმლად მიიღო იგი, მიწვა ხის ძირას და მიეცა ძველ მოგონებას. გონების თვალი გადაავლო თავის განვლილ გზას. ფუქად ეჩვენა ყოველივე ნამოქმედარი.

„რა მოვიტანე, რა შევქენი ამ გამოკვლევით? სულ არაფერი, მხოლოდ ჩემს თავს მივეცი ვნება.

დღეს არაა მრწამს, არაა მიყვარს, ყველას დავეცინი. სხვებმა ვერ შესძლეს ამოდწევა იმ სიმაღლემდის. ვიარე მარტოთ, ვერ შევსძელი სიცოცხლის შექმნა იმა ცხოვრების, რასაც ელტვის ადამიანი.

დავეში ქვევით და რა ჰვბოვე? არარაობა. ჟამსა ჰქონია განსაზღვრული ერთი კანონი: ბრუნავს, გაბრუნებს, გატრიალებს ძველს და ახლის შუა, ახალსა შეჰქმნის ძველთა ძველად, ძველს განანახლებს, კაცს-კი არ ძაღმძის გასცდე იმის მაღალ ზღუდესა. ბედნიერებას დავეძებდი ჩემსა გარემე, დავჰკარგე ისიც, რისიც ვიყავ წინათ მფლობელი; აღარ მაქვს რწმენა და ვიქეც საცოდავ ქიათ“.

ის მიაჩერდა მის პირდაპირ აღმართულ მთასა, რალაცეები მოიფიქრა იმ მთის შესახებ, დიდხანს ვერ გასძლო, დალილობამ აიღო თვისი, ნელა ჩასთვლიმა და ჩაეძინა დალილ მოგზაურს.

ძილში იხილა საუცხოვო რამე სიზმარი; ნელა გაიპო ცის კამარა, ღრუბელნი განქრნენ, ჰაერს გადმოყვა მომხიბლავი ტურფა არსება. თეთრებში მოსილს მას არ ესხა ანგელოზთ ფრთები, ტურფათ ეყარა გიშრის ფერი მოვლვარე თმა. თვალევი მისი გამოსთქვამდნენ გონიერებას, ღრმათ უძვრებოდნენ ადამიანს სულსა და გულში.

ხელში ეჭირა მას მძიმე კვერთხი, ნიშანი დიდის ძლიერებისა, თავს უმშვენებდა ნაზი ვვირგინი, დაწული მინდვრის ყვაილებისა... თავსა წაადგა დალილ მგზავრს, შეახო ხელი და ნაზათ უთხრა:

„ადამის შვილო?..“ წედან გიცქერდი, დაღლილ-დაქანცულს ამ მთისათვის მიგვეყრა თვალი.

გეძინებოდა, მაინც გქონდა იმის სურვილი, რომ გამოგვეცნო უხსოვარი დროის ამბავი. დამიგდე ყური, მოგიყვები ზღაპრულ ამბავსა“.

II

აქ მაღალ მთაზე, სადაც ას წლობით არწივი ბუდობს, ვერ მიუდგება იმას ფეხი ადამიანის. სალი კლდე შავთ, მოქუშულათ გამოიყურვის, თითქოს ბებერ ქაჯს ბორბტებით გაანჩხლებულსა, კაცთ შემაზარათ დაედმიჯოს სახის ნაკვთები, მთაც იმას წააგავს, ნიავ-ღვარს ის დაუსერია, ჩამოუკაწრავს ვეშაპისთვის სქელი გვერდები. შორით ეტყობა, ღრმა ხვრელები შეუღდის გულში, თითქოს ძველს კოშკზე სათოფურებათ დაელოთ პირი. დღეს ვილა უწყის, ვინ მოგიოხრობთ დანამდვილებით, ვინ სცხოვრებდა აქ, ან ვინ იყო მისი მფლობელი?

მხოლოდ მოხუცი გადმოგცემენ ძველსა თქმულებას და გითითებენ მის მწვერვალში აღმართულ სვეტზე. ის არის წმინდა სალოცავი აქ მცხოვრებელის... .

ესმით თუ არა მნიშვნელობა იმ ნატეხი ქვის, ღიღს და პატარას დაუსხავს მაინც სიწმინდით. ვინც გზათ გაივლის, მთისა ძირას, მუხლსა მოიდრეკს, გამოუთქმელის სასოებით, თაყვანს სცემს მთის წვერს, აქ ეგულება ქვეყნის მხსნელი უკვდავი სული... . შენ მომისმინე, მე აგიხსნი მის მნიშვნელობას.

უყურებ ამ მთას? ამას ჰქვია გველის ქალაქი. უხსოვარ დროიდან დაედო გველს აქა ბუნავი. ხვრელები ჰქონდათ, ბევრი იყო იმათი რიცხვი, უზარმაზარნი, ორ-სამ საყენს აღემატოდნენ. და როცა სინათლე დედა-მეფას ველინებოდა, და ღღის მნათობი ცის ძირიდან იწყებდა გორვას, მთასა დაჰკრავდა დაქანცული სპილენძის ფერი. შემდეგ თებოდა, და მთის კალთებზე, შიშის დამცემი შესაზარი სანახაობა, უძლურ მცხოვრებელს ეშლებოდა თვალოთა წინაშე. კაცის ქამია კანჭრელნი იწყებდნენ სრიალს, ზურგს მზეს უშვერდნენ, კისრებ მაღლა დაგრძელებულნი, გრძელ წითელ ენებს გამოყოფდნენ შემაზარავათ. ვარჯიშ-ნავარდით შხამის ისრებს იქ ამზადებდნენ, მათი სისინი აყრუებდა იმ არე მარეს. კაცს გაუჭირდა იქ ცხოვრება. მეტათ შესწუხდა, უძლური იყო, რომ ებრძოლა მძვინვარე მტერთან. დღისით თუ ღამით, ხალხს არ ჰქონდა ცოტათ სიმშვიდე, ყოველ წუთებში მოელოდა მტრისგან თავ დასხმას. შეება ბევრჯელ იარაღით, მაგრამ ამათ, ძლიერი იქმნა და მსხვერპლათაც შესწირა თავი.

ხანი გავიდა, ხალხს გაუწყდა ხსნისა იმედი, აყარა ბინა, გადისხვეწა შორს, შორს აქედამ.

მხოლოდ-კი ერთმა არ დასტოვა თავის სამშობლო, გამოერჩია ტოლ-ამხანაგს, მოყვას-ნათესავს. დარჩა ის მარტო, მაგრამ ახლდა ძლიერი რწმენა: რომ მის ქვეყანას მოელოდა თავისუფლება.

ბინათ დაიღო ახლოს მყოფი გამოქვაბული, სალოცავთ კი გაიხადა ესე მინდორი. მან აქ დაასო გარუჯული შავი რტო ხისა, აღთქმად დაუღო შემოქმედ ძალას მის აყვავება:

„როცა აყვავდეს უსიცოცხხო ვეგ რტო ხისა და გამოიღოს ნოყიერი იმან ნაყოფი, მაშინ ეღრსოს ჩემს ქვეყანას თავისუფლება, და აღარ იყოს მძვინვარე მტრის სახსენებელი“.

იკვებებოდა მინდვრად მოსულ ყვავილ ბალახით, ზამთრობით იყო იმის საზრდო მცენარის ძირი. დრო მიდიოდა, ხეს არ უჩანდა რამე ნიშანი. მაგრამ მლოცველს-კი არ უხშია განგების გმობა. ერთხელაც-კი არ უფიქრნია: „გასწყდა იმედი“. — ვითა სალი კლდე, ისე ადგა თვისსა რწმენასა, მან არ იცოდა ღამით შიში, დღისით წუხილი, ის არა გრძობდა დაღლილობას დაქანცულობას.

იმა ხის ძირას, დაჩოქილი, თვალ აღპყრობილი, ათენებდა ის, წმინდის ლოცვით გრძელსა ღამეებს.

III

ღიღის ხნის შემდეგ, გაზაფხულის ერთს დასაწყისში, ღამით მივიდა განდევილი თვის სალოცავთან, ცრემლებით მორწყო უნაყოფო ხისა ფესვები, მხურვალის გრძობით წარმოსთქვა მან ესე სიტყვები:

„ჰოი განგება! გეურჩები ადამიანი, სამოწყალოდა არასა გთხოვ, მხოლოდ მოვითხოვ, რაც რომ ღრმათა მრწამს, რაც მეკუთვინის, რაც რომ ჩემია—ჩემსა ქვეყანას მიენიქოს თავისუფლება.“

მე არ მრწამს სისხლი, არც მოვდივარ ხელში მახვილით. მხოლოდ იცოდე, ძლიერია ადამიანი, ვისაც რომ ესმის, ვინაც იცის სურვილის ძალა. საუკუნეები რომ ვიცოცხლო, არ შევიცვლები. მოკვდე, შთავიდე შავს მიწაში, მაშინაცა—კი, არ გეტყვი. ღმერთო! მომიტევე, გემორჩილები. ნელ-ნელ ინათა, და დედა მიწას სხივი ჰფინა დღისა მნათობმა. იმან დახედა თვისის ხელით გამწვარსა რტოსა, და რა იხილა!

აჰა, ქვეყნის საკვირველებავ, ხეს გამოესხა ზეთის ხილის თეთრი ყვავილი. სიო არხედა ნახსა ფოთლებს, უბრიალებდა, და ჯერ უღონოთ ფესვებთ მიწა ვერ იმაგრებდა.

ის კი გაჰქვავდა, გაიყინა თითქოს ერთ ადგილს. ცოტა ხანს იყო, გარინდული გაშტერებული. მსწრაფლად გაშუქდა მისი სახე, სხივთა მფრქვეველი. გულის კანკალით შეახო ხეს ბროლის თითები. ტუჩების რხევით ნიავივით დაიჩურჩულა:

„აღსრულდა ეხლა, გამარჯვება აწ-კი ჩვენია.“ ხესა მოსტეხა პატარა რტო დაუფიქრებლათ, და ვით ისარი, მთის ძირისკენ იმან გაჰქროლა,

მსწრაფლ აირბინა მთის ციკაბო, უვალი გზები.

აღვიდა მწვერვალს, გადმოხედა მთელსა მიდამოს... აღარ ისმოდა საზოგადოებრივი მტრისა სისინი, აღარსად სჩანდა შემზარავთა რამ ნაკვალევი. ისინი გაქრნენ, დარჩა რწმენა გამარჯვებული.

არვის უნახავს მლოცველი ის დაბრუნებული, მხოლოდ, იხილა სიზმარი რამ ერთმა მოხუცმა:

ანგელოზთ გუნდი ცათ გალობდა საგალობელსა. გუნდრუკს უკმევდა გარს უვლიდა მთისა მწვერვალსა. თითქოს იქ იყოს დამარხული ქვეყნისა მხსნელი, და ის ქვის სვეტი ძველათ ედგას უკვდავ ძალასა. მასზედ ლოცულობს დღესაც ხალხი ბავშვებრ გულ წრფელი.

VI

ის ვიყავ ქალი, ნაზი ქმნილება, სპეტაკის გრძნობით, შენ-კი გმირთ გმირო, ქედ უხრელო ყველგან ყოველთვის, შენ არ ხარ მწერი, წარამარა ვინცა კვდებიან. ეგ პიროვნება ძლიერ ძვირათ იზადებიან, ვინც, რომ აერთებს ცას და მიწას.

ქეშმარიტებით, იშვიათია ეგ მოვლენა კაცთ ცხოვრებაში. აღსდევ, ასწიე მძიმე ტვირთი, რაცა გვხდა წილად, შექმენ ცხოვრება, გაიარე გზა ეკლიანი.

უკან მოჰხედავ შენს მომდევართ, ვითა ცხვრის ფარას, გაგეცინება მწუხარებით და იტყვი ესე:

„ერთსაც არ ესმის ჩემი სიტყვა, ჩემი ზახილი, ჩემი ნათქვამი ფუჭი არის იმათ ყურთათვის. დიდი იქნება, თუ გაგიგებს ურიცხველ ერთი... ბრბო იხარხარებს, სიცილითა ქვა-ლოდს მოგაყრის. საც დაეცემი, დაიშლება შენი სხეული, იქცევა არადა. ლეში შენი განუტევებს სულს, გჯეროდეს, რომ იქ გაიმარჯვებს მაღალი აზრი.“

V

ჩვენება გაჰქრა, მგზავრს გაეღვიძა, შუბლს მოიწმინდა ცივი ოვლი გადმოდენილი. გულს გადაეყარა მოწოლილი ნაღველ-ვარამი.

თავი ასწია, ცას შეხედა თვალ გაუტეხლად და აღსდგა კაცი ისევ ისე განახლებული.

მ. გარიყული.

შინაური მიმოხილვა.

ამ ბოლო დროს ტფილისის რუსულ გაზეთების ირგვლივ ისეთი ატმოსფერა შეიქმნა, ისე გამრავლდა უპირო და ზნეობრივად ყოველ ნიადაგს მოკლებულ ადამიანთა რიცხვი, რომ მათგან ადა-

მიანი ყოველივე სისამაგლეს უნდა მოელოდეს. ერთი ამ სისამაგლეთაგანი უკვე გამოქვლიანდა. ტფილისში ქალაქის ხმოსან მირზოვეს და გაზეთში მომუშავეთ ცნობილს ლევან ყიფიანს და ნაგურსკის დაუარსებიათ სინდიკატი სამრეწველო საქმეთა დასაცველად. აშკარაა, იმათ უთქვამთ, მობრძანდით, ვისაც გსურთ, მზად ვართ გემსახუროთ, ოღონდ ოქრო მოგაწოდეთო. ლოდინიც აღარ დასჭირებიათ. ტრამვის უსახელო საზოგადოებას შეეკრიბა პირობით—თეიურად ათასი ფრანკი მოგვეცით და ჩვენც გაზეთს დავაარსებთო. მართლაც გამოსცეს ყოველ კვირეული „ეყენედელნოე ობოზრენიე“. ფულს იყოფდენ, თავს არხეინად გრძნობდენ. მაგრამ მათდა საუბედუროდ საიდუმლოებას ფარდა ახედა. სინდის გამყიდველი გმირები გამოაშკარადენ. მათ ფარფაშს ფრთა შეეკვეცა, მაგრამ დიდი ხნით? ცუდი, უსინდისო, უზნეო ადამიანი ყოველგან ბლომად მოიპოვება. მაგრამ მათი პრესაში გაბატონება სწორედ რომ დიდ გათახსირებას გამოიწვევს. ხოლო ეს გათახსირება მანამდე არ შესუსტდება ჩვენში, სანამ ჩვენი პატიოსნებით მოამაყე მოღვაწენი არ ჩაფიქრდებიან და თავის მოვალეობად არ ჩასთელიან არა ემეგობრონ, არამედ ერიდონ ისეთ ადამიანებს, როგორიც იყო ცნობილი ბ-ნი ლ. ყიფიანი ამ საქმის გამოქვეყნებამდისაც.

ჩვენ აქ დაწვრილებით არ შევხვებით ამ სასიროცხო მოვლენას, მაგრამ არ შეგვიძლია საზოგადოების ყურადღება არ მივაქციოთ ერთს ფაქტს. მოქართულე რუსულმავე პრესამ გვაჩუქა რამდენიმე ჰაირი, რომელნიც კალმით არ კმაყოფილდებიან და არ ერიდებიან საზოგადო ადგილებში უშვერ ლაძღვარინებას და ცემა-ტყებას. თქვენ კარგად მოგეხსენებათ ჩვენი მდგომარეობა ტფილისში: ქართველ კაცს კუნჭული ვერ უბოვნია, რომ თავი შეაფაროს, თავის თანამოაზრეს თუ მოპირდაპირეს შეხვდეს, მოილაპარაკოს საზოგადო საქმეებზე და ამ ნაირად ცოტოდნად მომაგრდეს. დაგვრჩენია ერთად ერთი ქართული თეატრი, სადაც ერთმანეთს მაინც შეხვდებით. ჩვენმა სკანდალისტებმა სწორედ ეს ადვილი აირჩიეს. ივლიან, ივლიან და მოვლენ აქ სასკანდალოდ, მოვლენ რიხით, თითქო რამე დიდ გმირულ საქმეს ჩადიოდნენ. ჩვენ სრულიად არ გვსურს ჩავერიოთ „ზაკაკაზიეს“ და პ. ფოთუას „ნ. რეჩის“ ურთიერთ ატეხილ დავაში, ჩვენ ორივე გაზეთი ერთი ყალიბისად მიგვაჩნია. ჩვენი აზრით ამ ორივე გაზეთს თავისი უაზრობით, უპრინციპობით და უშიშნაარსობით მხოლოდ გათახსირება შეაქვთ ჩვენ საზოგადოებაში. მხოლოდ ერთი სათხოვარი გვაქვს—გვეყოფა ის ვნება, რასაც კალმით გვაყენებენ, გავანთავისუფლონ ცემა-ტყებისაგან.

* *

ჩვენი მორუსული გაზეთები ასე რომ სწერდენ:

მე პართენ გოთუა, მე, გიორგი ამირეჯიბი, ასე ვფიქრობთო, — კიდევ რა უშავს, ყოველ ადამიანს უფლება აქვს იფიქროს, როგორც სურს, ხოლო სხვებს — მისი აზრის ღირსება დააფასოს. მაგრამ საუბედურობა ამ გაზრდილმა ისეთი კილო შემოიღეს, თითქო ისინი ჩვენი, ასე ვთქვათ, გარეშე საქმეთა საშინისტრონი იყვნენ. ვინ დააკისრა მათ ქართველ საზოგადოების მაგიერ ლაპარაკი? რა უფლებათა დამყარებული ეს მათი რიხი და გამბედაობა? ეს ჩვენთვის ჯერ-ჯერობით საიდუმლოებაა და დეე თვითონ იმათ აგვიხსნან. ხოლო სანამ ამას აგვიხსნიდენ, ჩვენ ვსთხოვთ, რომ ქართველ საზოგადოების სახელით ნუ ლაპარაკობენ.

ჩვენი ფიქრით, როგორც კერძო ადამიანს, ისე ერსაც ყოველივე განსაცდელის ატანა შეუძლია, სანამ სინილისი შეუბღალავი ექნება და თავის მდგომარეობას არ დაუმონდება, გულს არ გაიტყვის, არ დაეცემა და სამოწყალოდ წარამარა ხელს არ გაიშვერს. სჯობია ცოტა მოითხოვო, ვიდრე ბევრი ითხოვო, რადგან მითხოვრობას საერთაშორისო დამოკიდებულებაში გასვალი არა აქვს. ეს საანბანო ქეშმარიტებაა, მაგრამ ჩვენში „უმალღეს“ პოლიტიკის მწარმოებელთ არ ესმით, როგორც არ ესმით ისიც, რომ კერძო პირი, თუნდ დიდი მოხელეც, ვერ ჰქმნის პოლიტიკურ მიმდინარეობას და ვერ შესცვლის ძველს. ის მთელ სისტემაში მხოლოდ მცირეოდენი ხრახნილია და რომც მოინდომოს ამ სისტემის წინააღმდეგ წასვლა, მაშინვე გაირიყება. ის მანამდისა თავის ადგილზე, სანამ არ გამოდის საერთო კალაპოტიდგან. როცა ამ საანბანო ქეშმარიტებას შევიგნებთ, მაშინ აღარ ასტებენ ჩვენი პოლიტიკოსნი ასეთ განგაშს თვითეულ მოხელის ჩამოსვლაზე, და ზედმეტ ზნეობრივ დამცირებას მიიწევიან ავტოდენენ.

* * *

ტფილისის სახალხო უნივერსიტეტი თითქმის თავის არსებობის დღიდანვე დაიკეტა ქართული ენისათვის. ქართულ ენაზე რამდენიმე ლექციის წაკითხვის შემდეგ ვეღარ ველირსეთ ახალ ნებართვას. როგორც გაზეთები გადმოგვცემს, ბ. ვასილ რეხილადეს განუზრახავს წაეკითხა ლექცია ფიზიკიდან, მაგრამ ნებართვა არ მიუციათ. ცხადია, რომ თვით ლექციის შინაარსი და თემა არავისთვის საფრთხილო და საშიში არ იქნებოდა. და თუ ნება არ დართეს, მხოლოდ იმიტომ, რომ ქართულ ენაზე უნდა წაეკითხათ. ქართული ენის ასპარეზი იმდენად შევიწროვდა ამ ბოლო დროს, ისე თანდათან იზღუდება მისი სიკაცხლის ფარგალი, რომ საჭიროა მეტად სერიოზული ყურადღება მიექცეს ამ გარემოებას და ყოველივე ღონის ძიება მიღებული იქნას, რათა სახალხო უნივერსიტეტიდან მიიწევიან გააძევიან.

ფინლანდია

V

ყოველ ლიბერალურ და განმათავისუფლებელ კატაქტებს თან სდევს ხელმე სწინააღმდეგო მოძრაობაც — რეაქცია. სომეციან წლებს რუსეთში უკან მოჭყვა ოთხმოციან წლები. ბატონ-ქმობის მოსმობა, სომეცლად და სთქმო თვითმართველობა, სხსმართლო წესწეობილება და სხვა ამისთანა უფლებობა შექმნა შემდეგ ხანში ძლიან გამოცეცდენს, — რუსეთს თითქო თვითონ შექმნა გადადგმული ნაბაჯის და უკან წვეს დაიწყო. მისმა შეთაურებმა ფრთა შეუკვეციეს ცხოვრებას და ყოველი დონე იღონეს ჩაუქუნიანთ იგი უწინდელურ უფლებობა კალანტში.

შიში უფრო ჩრდილოეთ — დასავლეთიდან ჰბერდა. ეს თავისუფალი ფინლანდია, მისი სეიმათ, განსაკუთრებულ მართველობით და კანონმდებლობით, სრულებით არ ეთანხმებოდა ნამდვილ რუსეთს; მის ბიურკრატული თვითნებობას და თვითმშრომლობას. ამიტომ მეათხმდე წლადან მოყოლებული ვადრე წარსულ სუკუნის დამლევამდე რუსეთში გამოვიდა ბევრი კანონი ფინლანდიის შესახებ. უკვლას ამ კანონებს მიზნად ჰქმნდა ისე მოეწესრიგებინა ფინლანდიაში ავტონომიური წესწეობილება, რომ მის ცხოვრების მიმდინარეობაზე რუსეთის მართველობას ჰქმნოდა შესამჩნევი ზეგავლენა. აი სწორედ ამ ხანში აღიძრა საკითხი **საერთო** კანონმდებლობის შესახებ.

რას არის ეს საერთო კანონმდებლობა? ყოველ ქვეყანას, რასაკვირველია, ბლთმად აქვს თავისი შინაგანი საქმეები — მათი ჩამოთვლას შორს წაგვიუყანს, თითქმის შეუძლებელია და არც არის საჭირო. კანონმდებლობა ამ შინაგან საქმეთა შესახებ რუსეთში და ფინლანდიაში სხვა და სხვა არის და ერთი მეორისგან დამოუკიდებელი. მაგრამ კარდა ამ საქმეების, არის კიდევ ისეთი საქმეებიც, რომლებიც **საერთო** არიან და ერთნაირად **შეეხებიან** როგორც რუსეთს, ისე ფინლანდიას. აქ იბადება ის თავსმტკრევი საკითხიც, თუ როგორ უნდა ჰქმნებოდეს ეს საქმეები? ვის ხელში უნდა იყოს საკანონმდებლო უფლება მათი წარმოებისა და გადაწყვეტისა?!

აი ამ საკითხით ისარგებლეს ფინლანდიის მტრებმა და იმდესს ეცადენ, რომ 1899 წელს გამოიყოს ის შესანიშნავი კანონი, რომლის ძალით ყოველი საქმე, რომელიც კი **შეეხებოდა** ფინლანდიას და რუსეთის იმპერიას, უნდა ეოფილიყო გარეული და გადაწყვეტილი რუსეთის მართველობის მიერ. ამისთანა საქმე უნდა განსილულ ეოფილიყო სხელმწიფო საბჭოში, მერე მოხსენებოდა სელმწიფე იმპერატორს და შეიძლება მიეღო უკანასკნელი საკანონმდებლო სანქცია. ამნაირად ფინლანდიის სეიმა, მისი სამინისტრო (სენატი) და მისი სტატუს-სეკრეტარიტი ზეტერბურგში სრულებით განსუ დარჩა, და მთელი ფინლანდია აღმოჩნდა დამორჩილებული რუ-

სეთის მართებლობას. ამ კანონმა გამოიწვია დიდი ალბათობა და შიშობა თინაშნადაში. განვითარებული და მომზადებული ერი მალე მიუხვდა რუსეთის რეაქციონერებს და თავგანწირულებით სწინააღმდეგოდ მზადება დაიწყო. ესლავი ორიოდ სიტუაციით ვეცდები დავასახათო ეს ერთგული მოძრაობა, მაგრამ მანამდე საჭიროდ მიმაჩნია მოთხვედის გაუთვალისწინებელი შედეგი აურიდიული მოსახერხება.

ზემოდ მე ხაზი გავესვი ორ სიტყვას: „საერთოს“ და „შეხებას“.

„საერთო საქმე“ ნამდვილი აურიდიული ტერმინია და შეიცავს წინასწარ განსაზღვრულს აზრს (შინაარსს); ხოლო „საქმე, რომელიც შეხება ორს ქვეყანას“ — ეს ისეთი წინადადებაა რომელსაც არავითარი კავშირი არა აქვს აურიდიულ ტერმინოლოგიასთან. რუსეთისა და თინაშნადაის შორის, რა თქმა უნდა, არის და უნდა იყოს „საერთო საქმე“. და ამ „საერთო საქმეზე“ რომ იყოს ღაზარკი, უოველი დავიც მიტი იქნებოდა. საერთო საქმედ რუსეთისა და თინაშნადაის შორის ჩათვლება მხოლოდ: საერთაშორისო წარმომადგენლობა და სამხედრო მართებლობა. ამის წინააღმდეგ თინაშნადაიელებიც არ არიან.

მაგრამ ის კანონი, რომელიც გამოიცა 1899 წელს და აგრედე უკანასკნელი განკარგულება 20 მაისის 1908 წლისა, სულ სხვა ტერმინოლოგიას მისდევს. ისინი ამბობენ იმ საქმეებზე, რომლებიც შეხებიან რუსეთსა და თინაშნადაის. ეს ისეთი ტერმინია, რომელსაც არც თავი აქვს, არც ბოლო; არ იგი, სად იწებება და სად თავდება მისი საზღვარი. უოველ საქმეში, რაც გინდა ზეტარა და უმნიშვნელო იყოს, შეიძლება კაცმა იზოვოს ისეთი მხარე; რომელიც ცოტათი მაინც ან დამორებით მაინც შეეხება ხოლმე საზოგადო ინტერესებს. ამხარად თითქმის მთელი კანონმდებლობა თინაშნადაის დამოკიდებული გახდა სუბიექტიურ შეხედულებაზე. თუ რუსეთის მოხელე, მინისტრია იგი, თუ სხვა ვინმე, ვისაც კი მინდაბილი ექნება ამ საქმეთა წარმოება, იტყვის რომ „ეს და ეს საქმე შეეხება რუსეთის ინტერესებსაცა“ მორჩა და გათავდა: საქმე გამოეცლება თინაშნადაის სეიმს და გადაწვევტილი იქნება რუსეთში.

საზოგადოდ ეს საკითხი ახლად დაბადებული არ არის. უველგან, სადაც კი არის დამოხებული ერი, მაგრამ იმდენად კულტურისანი და განვითარებული, რომ ვერ შეჭრიგებია თავის ზოლიტიკურ სიკვდილს და თანდათანურ განადგურებას, უველგან ეს საკითხი იყო წამოყენებული და გადაწვევტილიც. შორს რომ არ წავიდეთ, ჩვენშიაც, ამ უკანასკნელ მოძრაობის დროს წამოყენებული და გადაწვევტილი იყო ეს საკითხი. საერთო საქმედ რუსეთისა და საქართველოს შორის მაშინდელ უფროსად-გაზეთებში და კერძო ბასში აღიარებული იყო შემდეგი საგნები: საერთაშორისო წარმომადგენლობა, სამხედრო საქმე და ზღვაოსნობა, სოფინსისო და სადამოქონო ზოლიტიკა და კანონმდებლობა, იულის მოჭრა, ზომის და წონის, რეინის გზები, ფოსტა და ტელეგრაფი, სავაჭრო და სამოსამართლო (პროცესი) კანონმდებლობა.

აქიდან სხანს, თუ რამდენად წინა სდგას თინაშნადაი და რამდენათაც უფრო ვრცელია და შინაარსიანი მისი ავტონომია. საერთო საქმედ თინაშნადაის კონსტიტუციამ ითვლება მხოლოდ ზირველი საგანი — საერთაშორისო წარმომადგენლობა; რაც შეეხება მეორე საგანს — სამხედრო საქმეს და ზღვაოსნობას, რუსეთის ხელშია მხოლოდ სამხედრო მართებლობა. სხვა სამხედრო საკითხებში, კარდა მართებლობის — სარკი, ბანა და სხ. — ისევე თინაშნადაის სეიმის კომპეტენციაში შედის.

როგორ მოიქცა რუსეთის მართებლობა?

ჯერ გაუქმებულ იქმნა თინაშნადაის ჯარა და შემოდებული ახალი სამხედრო წესი, რომლის ძალით სამხედრო სამსახური სავალდებულო უნდა უოფილიყო ისე, როგორც დანარჩენს რუსეთში. მერე თანდათან რეინის გზის და ფოსტა-ტელეგრაფის მართებლობა ცოტათი მაინც დაუმორჩილეს ჰეტეროგენის ხელმძღვანელობას; სეიმისა და გენერალგუბერნატორის კანცელარიაში შემოდებულ იქნა რუსული ენა. უნდადათ აგრედე გაუქმებინათ სრულებით სადამოქონო ხაზი, მაგრამ ეს გარემოება ცოტათი სპიშიარი აღმინდა რუსეთის მრეწველობისთვის და ამ ცვლილებას ჯერ ჯერობით თავი დაანებეს. ბეკრსა ჰევიროდენ აგრედე იმის შესახებ, რომ უოველი რუსი თინაშნადაიში მოკლებულია ზოლიტიკურ უფლებასო, ნება არა აქვს მიიღოს რამე მონაწილეობა შინაურ ზოლიტიკურ თუ საზოგადოებრივ ცხოვრებაშია და ისე უუფრებენ მას, როგორც უცხოელსო. ეს მართალია. რუსეთის მკვიდრი, რომელიც თინაშნადაიში ჰეცხოვრებს, მოკლებულია თინაშნადაის ზოლიტიკურ უფლებას: იმის ნება არა აქვს, მიიღოს მონაწილეობა დეპუტატების არჩევაში, ან წარმომადგენლობა სეიმში და არც ადგილობრივ თვითმართებლობაში. თუმცა შეცნაიერულად ამისთანა უფლებებრივი განწყობილება არ წარმომადგენს არავითარს უსამართლობას და ეს აგრეც უნდა იყოს, მაინც თინაშნადაის სენატმა მიიღო მხედველობაში ეს უემიოფილება რუსთა შორის და ესლანს შეიმუშავა კიდევ ერთი კანონპროექტი, რომლის ძალით რუსეთის მკვიდრო ძლიან უადვილებოდათ თინაშნადაის მოქალაქობის უფლებების (ინდიკენატა) შექნა. მაგრამ ამ კანონპროექტმაც ვერ გასჭრა. ჰეტეროგენში ეჭვის თვალთ შეხედეს ამისთანა უფლებების შექნის გადავილებას: ვაი თუ უოველი რეოლოგიონერა მამინ თინაშნადაიში გადავიდეს და იქური მოქალაქობის უფლება შეიძინოსო — მამინ ხომ ძლიან გავრდობა შეყრობა და ზასუხის გებაში მიცემა უოველ თინაშნადაიში შეხინული დამნაშავესო! აი ის მოტივი, რომლის მიხეობით ზემოხსენებული კანონპროექტი დამტკიცებას არ ელარსო. — საზოგადოდ რუსეთის ავტონომიული ზოლიტიკა სტემდა ისეთს ადგილებში თინაშნადაის ავტონომიის, რომ ნაკლებად იყო სკრძნობელი უბრლო ხელხინთივის. ხელხი კარგად ვერა ჰხედავდა, თუ როგორ ეპარებადა უცხო ძლია, როგორ შედიოდა იგი მის თავისუფალ ცხოვრებაში და როგორ თანდათან იჭერდა უმთავრესს ზოლიტიკებს. კავშირისა და კრების თავისუფლების მისწობა, რუსულ ენის შემოდება უმადლეს დაწესებულებაში, შვერლობის

და ჟურნალ-გაზეთების დევნა, გადაყენება მისამართლოთა და უმძლეს მოხელეთა და მათ ადგილზე რუსების დანიშნვა—სულ ეს ძალიან ხშირ მოვლენად გვხვდა იფილანდაში, უფრო ბობრაჯოვის დროს; ბოლოს სსოკადო-ბრაიმა ძალაძე დაიწყო სწავლადმდგომ ბრძოლა და იფილანდიის გაუქმების და განადგურების პოლიტიკას წინ დაუყენა პოლიტიკა თავის დაცვისა.

გადავიდეთ ესა და ამაზე.

VI

ეროვნული მოძრაობა იფილანდაში ეფუძნოთა იყო. იფილანდიელი, იფინია იგი თუ შვედი, საადგანაქმნდა აუთს და რა გინდა სოციალურ სოციალურ იდეას, არსოდეს არ იფილანდაში თავის სამშობლოს. რუსეთში ბევრი იფილანდიელი მინისტრებიც კი იფინებს და დღესაც არიან. რა თქმა უნდა, ამისთანა წარსინებულმა პირებმა დიდი სამსახურიც გაუწიეს თავის სამშობლოს, და ძალიან წინ წასწიეს და განაგრეს მისი პოლიტიკური მდგომარეობა.— აგრეთვე ბევრი მშველელი და თანამგონობი აღმოუჩნდა იფილანდაში სტრატეგიაში და სხვა ქვეყნებშიც. მასზე სწერენ, მის მდგომარეობაზე ლაპარაკობენ, მის უფლებებზე ისმის ღვა. ერთი სიტყვით მთელი ევროპა ჰგონობს, რომ იფილანდა და მისი უფლებები არ არის ისე ჩასაფრებული არაა, რომ კულტურულმა კატობრიობამ მის უფრადლებს არ მიუქციათ.

თავითან იფილანდა არის კერა, სადაც ჰელივიც ეროვნული გენია; აქიდან შორს იძლევა შუქი და მოულოდნელად ანათებს ხან აქ, ხან იქ სხვადასხვა ქვეყნებში. რასაკვირველია, იფილანდაში, როგორც ევლეგან ქვეყანაზე, არის სხვა და სხვა საჭიროება და ამისდა მიხედვით სხვა და სხვა პარტიებიც; არის უთანხმოება და ბრძოლა იმათ შორის, მაგრამ ეროვნული საკითხი იქ ყველაზე უფრო მძლავრად იდგება, ხშირად ავიწყობინებს ამ თუ იმ პარტიას მის სანდოგამომო მოთხოვნილებას და ჰიფინს იმათ შორის სოციალურულად გულთა ძეგრას.

აი უმთავრესი პარტიები. პირველად უნდა დავასახელოთ **იფინმანები**. ეს უძველესი პარტია—ეროვნულია და დემოკრატიული. პირველად ამ პარტიას არა უნდოდა რა, გარდა იფინების ეროვნული გამოფიქებისა და მათი აყვავებისა. ეს პარტია იფილანდიის შინაურ ცხოვრებაში თავადანვე შეტება მერვე პარტიას—**სვეცომანებს**, რომელიც შესდგება განსაკუთრებით შვედებისაგან. საქმე ისაა, რომ იფილანდა წინედ შეტების საწილი იყო, შვედებს აქ პირველი ადგილი უკებოდა და მათი კულტურული ზეგავლენის ქვეშ იყო მთელი ქვეყანა. ამიტომ ესეც ზრდა ქვეყნებში შვედები მერობებიც და შედგური ეს უფრო მადებულისა და კანცენტრაციულია. აი მათი ახსენებს ის ანტიკონიზმი, რომელიც დღემდე სუფივეს ამ მარტიასა შორის. მაინც სვეცომანებს დიდი სამსახური მიუძღვისთ სამშობლოს წინაშე. მაშინ როდესაც იფინმანები ხშირად ნეკრურგოდან ელდებს შემწიბრებს და კასერსა ხრიდენ თითქმის ყოველ ბრძანების წინ (თუ იგი არა სხვაგვარად მოხდა იფინებს),

სვეცომანები თავდადებით იბრძოდენ, რომ დაცვათ სსოკადოდ იფილანდიის კონსტიტუცია და მისი თავისუფლება. სვეცომანები შეურიგებელი მტრები არიან რუსეთის პოლიტიკისა და მისი შემოხვევის იფილანდაში. წინედ, სეიმის უკანასკნელ რეფორმამდე, თითქმის მოლოდ ეს ორი პარტია იყო წარმოდგენილი სეიმში. იფინმანები ითვლებოდენ სამართველო პარტიად, სვეცომანები კი—თავდაცვით. რეფორმის შემდეგ ეს პარტიული ურთიერთობა სრულებით გამოიცვალა და თავი იხიან ორმა ახლმა პარტიამ—**ახალგაზდა იფინებმა** და **სოციალ-დემოკრატებმა**. რა სვეცომანები, ეს ორი პარტია ადრეც იფინებს; მოლოდ სეიმში იგინი რიგანად არ იფინებს წარმოდგენილი. ახლგაზდა იფინების პარტია შესდგება უფრო ინტელაგენციისგან: აქ შეხვდებით პროფესორებს, ადვოკატებს, ექიმებს, ინჟინერებს და სხვებს; ეკონიკ შემსახურების ეროვნულ იდეას, მაგრამ ამავე დროს ჰითოულობენ ევლესათვის თანასწორობას; სანამ სოციალ-დემოკრატები არა სხანდენ, ეს პარტია იცავდა აგრეთვე მუშა ხალხის ინტერესებს. როცა სოციალ-დემოკრატებმა თავისი ადგილი დაიჭირეს, მაშინ ახლგაზდა იფინებს დაეკარგათ შინა და გავლენა. ეს ალბად იმითმ რომ, როგორც ნაციონალისტები უფრო დაბლა დგანან, ვიდრე იფინმანები, და როგორც მუშა ხალხის მტველნი უფრო სუსტი და გაუბედავნი არიან, ვიდრე სოციალ-დემოკრატები.

აი უმთავრესი პარტიები. კლასობრივად იფინმანები წარმოდგენენ შესაკუთრებლებებს, სოფლის და ქალაქის სამდღველოებს, წვრილ და შუათანა ბურჟუაზიას. სვეცომანები—ახალგაზდა, მისვილ ბურჟუაზიას და ბიუროკრატთა. ახლგაზდა იფინებსზე ზემოდ მოგახსენეთ, სოციალ-დემოკრატები კი არ ითხოვენ განმარტებას, ყველა ეს პარტია ერთმანეთს ებრძვიან, მათი სოციალური და კონომიური პოზიციამა შეურიგებელია, მაგრამ მოუხედავად ამის არის ერთი აზრი, ერთი მოთხოვნილება, ერთი იდეა, რომელიც, ვით ტექნიკისა ენა, პარტიიდან განუქმებულია, ყოველ პარტიის ზევით ჰგონის და ელვარებს... ეს განდავით ეროვნული თავისუფლება.

გაიფიქვა 1905 წლის განა არ ამტკიცებს ამას თუმიც მაშინ მუშებმა თავიდან მოითხოვეს დამოუკიდებელი კრების მოწვევა, მაგრამ მალე გაიკეს, რომ ამისთანა მოთხოვნით შეიძლება სულ ჩვეულო ეროვნული საქმე და—განუხდებ. ჩვექრა გელსინგფორსში ელექტრონი, ბნელმა მოიგვა ქუჩა და სხვები, შეწედა ეოველი მოძრაობა როგორც ქარხნებში, ისე კანცელარობებში, და მთელმა ქვეყანამ განადა სული... აი ამას ჰქვია ერთობა. 22 ოქტომბერს კი გამოვიდა მანიფესტო, რომლის ძლით გაუქმებული იყო ყველა ბობრაჯოვის კანკარგულებს და სხვექმოდ კიდევ იყო აღიარებული ხელ შეუხებლობა იფილანდიის ავტონომიისა.

— 1907 წელს მოხდა პირველი არჩევანი დემოკრატებისა ახალი დებულების წესით. აი შედეგი არჩევნებისა:

სოც.-დემოკრატები	80
იფინმანები	58

ახალ გაზრდა ფინსები 25
 სეკემბრისებო 24

როგორც ვხედავთ, ევკლასზე მეტი სოციალდემოკრატიები იყვნენ. მაგრამ სჩანს, რომ ფინლანდიის სოციალდემოკრატიები არა ჰქვანან ჩვენებურებს და როცა კითხვა ერთგულს უფლებას მიადგება, არ მიესწრაფებიან ჰეტეროგენს, როგორც სანდოლიტიკო და სკანონმდებლო ცენტრს; არა, იმათ თავისი ცენტრი აქვთ თავისვე სამშობლოში, იქაც არის კლასობრივი ბრძოლა და თავითან თავის ძაღლბინით სტრუქტურულ მთავრებთან თავისი ცხოვრება. — როცა რუსეთში ზირკული მინისტრმა სტოლპინის განიარსა ფინლანდიის დამოუკიდებლობა და მიჰმართა რუსეთის წარმომადგენლებს სასულემწიფო სათათბიროში — მხარი დამოკიდებულ და შექმნა მამუცით, მისმა სიტყვამ ასტეხა დიდი აურ-საური ფინლანდიაში. სწორედ სოციალდემოკრატიები იყვნენ ის ორატორები, რომლებმაც მოსახლეობას მისუნი ფინლანდიის სენატს (სამინისტრო). კითხვა აგრე იყო დაეხებოდა: იცის თუ არა სენატმა, თუ რას გეიქადის რუსეთის მართებლობა და თუ იცის, რომელ დონის ძიებას ჰეიქრობს მიჰმართოს ავტონომიის დასაცვლად?

ის ფორმულაც, რომელიც მიიღო სეიმმა, სოციალდემოკრატიების იყო, და იმდენი გამწარებული უმჯობესობა იმდენად რუსეთის მიმართ, რომ სენატი გადადგა და სეიმი კი დათხოვნილი იქნა უმადლესი ბრძანებით.

1908 წელს მოხდა ახალი არჩევნები. სოციალდემოკრატიებმა შეიძინეს სიმი ახალი ადგილი და ფინომინისტრმა კი დაჰკარგეს ოთხი. დანარჩენი ზარტიების ძალა შეუცვლელი დარჩა. ეს ამტიციებს, რომ ქვეყანა თანაურბრძნობს იმ ზარტიას, რომელიც გაბედულად იბრძვის ავტონომიის დასაცვლად. — ეს სეიმიც დათხოვნილი იყო ეხლახან, ამ წარსულ იანვარში, მოხდა ახალი არჩევნები, და როგორც გახეიბიდან, სჩანს, ზარტიების რიცხვი და მათი ურთიერთობა თითქმის არ გამოცვლილა. შთელი ფინლანდია გადაწვეტილად ჰდგას და არ უნდა გადახვიდეს დეკლარირებულ ბრძოლის გზას. იგი იცავს თავის ზოლიტიკურ თავისუფლებას. უმადლესი უფლება ეს შესამედ დაეკითხა ფინლანდიის ხალხს და ხალხმა შესამედ გასცა ერთი და იგივე პასუხი: „ფინლანდიის ავტონომია სელ-შეუხლებელი უნდა იყოს“. საქმი ისაა, რომ ჰეტეროგენში უნდა შეიმუშავონ ისეთი კანონი, რომლის ძალით ფინლანდიის ეოკული საქმი და სკითხი, რომელიც კი შეეხება რუსეთის ინტერესებს, გადაწვეტილი უნდა იქნას რუსეთის საზოგადო საკანონმდებლო წესით. როგორც ადრე მოგახსენეთ, ამ კანონის შემადგება თითქმის სრულებით აუქმებს ფინლანდიის სეიმს და მის ავტონომიას. აი სწორედ ამ კითხვაზე ფინლანდიის ერმა პასუხი გასცა: „არა, ეგ არ შეიძლება!“

თუ არსებობს კონსტიტუცია ფინლანდიაში და თუ ჰატიფინსეშით ეზურება ამ წესწეობილებას უმადლესი უფლება იმპერიისა, საქმი გადაწვეტილია და სამშვიდო მართებლობა უნდა დამოუკიდებლობის ფინლანდიის ერის სურვილს. არა-და, ეს საურთიერთო შური, უკმაყოფილება და

ბრძოლა გაჭიანურდება დიდხანს. თუ უფლება დავიწვებული იქნება და ძალადობაზე მოვა საქმი, რა თქმა უნდა, ჰატარა ფინლანდია ვერ შეებრძობება ორადიო სელში უშეულებელს რუსეთს. სამაგიეროდ ფინლანდიის მხარეზე უფლებების ძალა და ევროპის თანაგრძობა. ამ თანაგრძობას დიდი მნიშვნელობა აქვს. რაც განდა იყოს, რუსეთი ერთი ნაწილია კანცობრიობისა და, როგორც ნაწილი, შეკავშირებულია მსოფლიო ცხოვრებისთან. რაც განდა განზე იდგეს რუსეთი, რაც განდა რომ სტრუქტურულ შეიმუშავოს განსაკუთრებული და თავისებური კულტურა, მანც იგი ვერ აცილებს მსოფლიო წინმსწავლობის ზედავლეს და ევროპის უფლებრივი ცნობიერება ბოლოს რუსეთშიდაც გამოაწვევს შესაფერ მითხრავილებას. საზოგადო აზრი ჰქმნის უფლებას.

თუ შთელი ევროპის თვლი მიქტეული ექნება ჰეტეროგენს, მანც უნდა ან თვლი ძირს დაუშვას უხერხულობის გამო, — და ეს კი რა საკადრისია?! — ან თავი მადლა ასწიოს და თავისუფლად თვლი თვალს გაუყაროს. — ეს კი შესაძლებელია მხოლოდ მაშინ, თუ ფინლანდიის ზოლიტიკა დაადგება სამართლიანობის გზას. აი, რა მნიშვნელობა აქვს ევროპის ურადლებას. ამიტომ ფინლანდიის ჰარტიოტიები დიდს აკატაციას ეწვევან ეხლა შთელს ევროპაში.

გ. გვაზავა.

ბ-ნ ივ. ჯავახიშვილის ლექციები

ქართულ საისტორიო მწერლობაზე.

ტაო-კლარჯეთისა და სამცხის გარდა ქართველები უცხო ქვეყნებშიაც ავებდნენ მონასტრებსა, — წმინდა ადგილებში და ათონის მთაზედ. მეათე და მეთორმეტე საუკუნეში ეს მონასტრები სახელოვანი იყვნენ შესანიშნავ მოღვაწეებითა და მწერლებითა.

ათონის მთა საბერძნეთში და შავი მთა ასსურეთში ამ მხრით ყველაზედ უფრო შესანიშნავნი იყვნენ. ქართველ ბერებს საქართველოს მეფენი ყოველთვის დიდ მფარველობას უწევდნენ. ბერძნებთან კი ქართველებს დიდი ბრძოლა სჭირდებოდათ. ბერძნები წინააღმდეგნი იყვნენ საქართველოს ავტოკეფალიისა, მწვალებლებდაც კი სოვლიდნენ ქართველთა და ამ ნიადაგზედ სამკდრო-სასილო-ხლო ბრძოლა სწარმოებდა ქართველთა და ბერძენთა შორის. ამ ნიადაგზედ აღმოცენდა მაშინდელი ქართველთა საეკლესიო-საისტორიო მწერლობა, საიდანაცა სჩანს, რომ ბრძოლიდან ქართველები უნდა გამოსულიყვნენ გამარჯვებულნი. ქართველებმა პირდაპირ გადასწყვიტეს, რომ მონასტრებში აღარ მიელოთ ბერძნულად მოლაპარაკებები.

გიორგი მთაწმინდელი საუკეთესო წარმომადგენელი იყო ამ ბერთა ათონის მთაზედ და მანაც

აღწერა იმ დროინდელი მდგომარეობა. მან აღწერა „ცხოვრება წმ. იოანესი და წმ. ეფთვიმესი,“ მონასტრის დაწყება და შესანიშნავ მთარგმნელისა, როგორც იყო ექვთიმე. გიორგი მთაწმინდელი შესანიშნავი ისტორიკოსი იყო. გარდა იმისა, რომ იგი იმ დროინდელ ცხოვრებაზედ შესანიშნავ ცნობებს გვაძლევს, იგი განირჩევა სხვა მწერალთაგან მართლაც უშესანიშნავეს ენით; მან განაახლა სხოლასტიზმი და სრულიად ახალი მიმართულება შეიტანა ქართულ მწერლობაში.

მისი მოწაფე გიორგი მცირე, თუმცა ბევრათ ჩამოურჩებოდა გიორგი მთაწმინდელსა, მაგრამ თავის თხზულებაში „ცხოვრება გიორგი მთაწმინდელისა“ მან პირველად იხმარა შედარებითი მეთოდი ისტორიულ მოთხრობის დროსა. მან აღწერა აგრეთვე ქრისტიანობის გავრცელება საქართველოში და წინააღმდეგ სხვა მწერალთა ამტკიცებდა, რომ მოციქულნი არას დროს არა ყოფილან საქართველოში.

ეჭვმ მცირე მესამე შესანიშნავი მწერალია ათონის მთისა. იგი მთარგმნელი იყო. თარგმანება მაშინ მეცნიერებას ნიშნავდა. მან დასწერა აგრეთვე ქრისტიანობის გავრცელების ისტორია საქართველოში და შეკრიბა აუარებელი ცნობა და არგუმენტი საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის დასაცვლად ბერძენთა წინააღმდეგ. მან დასწერა ამასთანავე ცხოვრება გიორგი მცირისა და სხვა.

გარდა საეკლესიო ისტორიის წყაროთა მეთერთმეტე და მეთორმეტე საუკუნის ქართულ საისტორიო მწერლობაში მოიპოვება ძლიერ განვითარებული სამოქალაქო ისტორიის წყაროები.

პირველი ასეთი წყარო არის, რასაკვირველია, „ქართლის ცხოვრება.“ როდის გაჩნდა „ქართლის ცხოვრება“, — ჯერ გამოკვლეული არ არის. ექვს გარეშე მხოლოდ, რომ იგი კრებულია, სხვა და სხვა დროს დაწერილი, ხოლო იგი ერთის ავტორისაგან არის დაწერილი მერვე საუკუნიდან დავით აღმაშენებლამდე.

„ქართლის ცხოვრება“ ნიშნავდა საქართველოს ისტორიას, და „ქართლიც“ მეთერთმეტე საუკუნეში პოლიტიკური ტერმინი იყო, მთელი საქართველოს აღმნიშვნელი და არა მარტო ერთი პროვინციისა.

უპირველეს ყოვლისა „ქართლის ცხოვრება“ იმითა შესანიშნავი, რომ ქრონოლოგია მისი სწორია, როდესაც ვადარებთ სხვა, უცხო ისტორიულ წყაროთა ქრონოლოგიას, მაგალითად ბერძნულსა.

„ქართლის ცხოვრების“ ის ნაწილი, სადაც მოთხრობილია საქართველოს ისტორია მერვე საუკუნიდან დავით აღმაშენებლამდე (შეტანილია მარიამ დედოფლის „ქართლის ცხოვრებაში“) ეკუთვნის, როგორც ვსთქვათ, ერთ ავტორს, რომლის ვინაობაც ჯერ გამოურკვეველია. ეს იმითაც მტკიცდება, რომ ამ ნაწილში წესი თხრობისა ერთია,

ავრთვე თვითოეული მეფის დედალი თითქმის ერთისა-და იმავე სიტყვებით არის დახასიათებული. მას თანამედროვე წყაროები ჰქონია, როგორც სჩანს, და მათი საშუალებით დაუწერა ისტორია. ავტორი ალბად სცხოვრობდა დავით აღმაშენებლის მამის დროს (XI საუკ.), თვით დიდ დავითს კი არ მოსწრებია, თორემ არ დასწერდა — ბაგრატ მესამე ყველა საქართველოს მეფეზე მალა იდგაო.

ეს თხზულება უნდა იყოს ის, რომელსაც დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი უწოდებს „მატიანე ქართლისა ძველი“, რადგანაც ეს ისტორიკოსი ამბობს, რომ ამ თხზულებაში მოიპოვება აღწერა აზნაურთა დალატისა მეფისადმიო. მართლაც მარტო ამ მატიანეშია ნაამბობი ეს მოლალატეობა, და ალბად მის ავტორსაც უნდა ეკუთვნოდეს სათაური „მატიანე ქართლისა“, ან თვით „ქართლის ცხოვრება“.

ავტორს ხელთა ჰქონია საუცხოვო ქართული წყაროები, როგორც ეს მტკიცდება იმ დროინდელ სომხურ, არაბულ და ბერძნულ წყაროებთან შედარებით. იგი მდიდარია აგრეთვე ქრონოლოგიური ცნობებით წინააღმდეგ გავრცელებული აზრისა. იგი ერთ თარიღს აღნიშნავს ხოლმე და მერმე მას შემდეგ განვილილ წელთა რიცხვსა. მხოლოდ ანგარიშია საქირო და შემდეგ თარიღებს ყოველთვის მივაკვლევთ.

მარიამ დედოფლის „ქართლის ცხოვრებაში“ შეტანილია აგრეთვე დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსის თხზულება შემდეგის სათაურით: „ცხოვრება მეფეთა-მეფისა დავითისა“. მაგრამ ავტორის ვინაობა იგი ოდესმე გამოირკვეს. ავტორი მეფის დაახლოვებული კაცი უნდა ყოფილიყოს, რადგანაც იგი აღწერს ომებს, რომელიც უნახავს დავითთან ერთად, აღწერს მეფისაგან ავადმყოფთა ნახვასა და სხვ.

ავტორი მეფის მომხრეა და წინააღმდეგი აზნაურთა. ამიტომაც მისი თხზულება აგრეთვე საპოლიტიკო პუბლიცისტური ნაწარმოებიც არის. მან დაიწყო დავითის ისტორიის მოთხრობა მისი მამიდან, გიორგი მეორიდან, რათა ეჩვენებინა, თუ როგორ შექმნა დიდებულმა მეფემ აზნაობისაგან უძლიერსი სამეფო.

ისტორიკოსი იგივე მიმართულების იყო, როგორც თვით მეფე დავით. იგი მეფის თაყვანისმცემელი იყო და ებრძოდა აზნაურთა და საქართველოს ერთობის მტერთა თავის თხზულებაში. ავტორი ფრიად განათლებული კაცი ყოფილა და ამიტომაც სარგებლობდა ყველა იმ დროინდელ უცხო წყაროთი. როდესაც ამ უცხო წყაროებს ვადარებთ მის ნაწარმოებს, მტკიცდება ამ უკანასკნელის სიმართლე. ხასიათი მისი ისტორიისა საეროა, ან გავრცელებული საეკლესიო. ავტორი უკვე სარგებლობს წარმართთა წყაროებით.

მსჯელობა ისტორიკოსისა ისეთია, როგორც შეეფერება ყოველის მხრით იმ დროინდელ განათლებულ კაცს, მაგრამ მას ერთი იშვიათი ღირსება აქვს საზოგადოდ იმ დროის მიხედვით: იგი უკვე ღრმად აღწევდა, გაცილებით უფრო ღრმად, ვიდრე გიორგი მცირე, შედარებით შეთოდსა. იგი ამბობს, რომ პირადი ნიჭი საკმარისი არ არის დიდ საქმეთა აღსასრულებლათ, არამედ საჭიროა აგრეთვე საზოგადოებრივი და სხვა გარეშე პირობებიო. დავით აღმაშენებელი პირადი ნიჭით სრულიადაც არ ჩამოუვარდებოდა ალექსანდრე მაკედონელს, შეიძლება მალევე მდგარიყო მაზედ, რადგანაც დავითი რომ ალექსანდრეს პირობებში ყოფილიყოს, შეიძლება უფრო დიდ საქმეებს გააკეთებდა, და ალექსანდრე რომ დავითის პირობებში ყოფილიყოს, შეიძლება დავითისოდენსაც ვერ შესძლებდაო.

საუბედუროდ ამ თხზულებას შესავალი აკლია, სადაც გიორგი მეფის დროის აღწერა უნდა იყოს. თავდება ისტორია მეფის გარდაცვალების შემდეგ.

როგორც არა ერთხელ ვსთქვით, „ქართლის ცხოვრება“ კრებულია სხვა და სხვა ისტორიათა, რომელთაგანაც თვითრეული შედგენილია ერთის მწერლისაგან, ერთის მიმართულებითა; შემდეგ თვით კრებულსაც ერთის მიმართულების ხასიათი აქვს მიცემული.

თამარ მეფის ისტორიაც ასეთის ხასიათისაა. ავტორი პირველად ხმარობს სიტყვას „ისტორია“. ვინაობა ავტორისა აგრეთვე არ ვიცით. შინაარსი შესავლისა, — მეფეთა გენეალოგიაა. იგი ამბობს, მოთხრობილი ამბავი ნახული და გაგონილია ნამდვილ მოწმეთაგანაო. ავტორი მართლაც თანამედროვე იყო თამარისა. როგორცა სჩანს, პირველად დაახლოებული ყოფილა მისი, შემდეგ კი განშორებია. უსაყვედურებს კიდევ თამარის მახლობელ კაცებს; — ავადმყოფობის დროს მეფეს ვერ მოუარეთ რიგინადაო. ისტორიის წერა ავტორს დაუწყია თამარის მეფობის მეთორმეტე წელსა. ისტორიკოსი მოწინააღმდეგეა მრავალ-მთავრობისა და რევოლუციისა, ამიტომაც იგი საშინელი მოწინააღმდეგეა ყურთლუ არსლანისა და მის მომხრეთა. იგი მომხრეა ერთ-მთავრობისა და მეფის უფლებისა, მეფის პოლიტიკისა.

მნიშვნელობა თამარის ისტორიკოსის თხზულებისა დიდია მიუხედავად იმისა, რომ იგი ძლიერ ხოტბური ენით არის დაწერილი. მაგრამ უმთავრესი ცნობანი მართლნი არიან; რაიცა მტკიცდება მისი შედარებით არაბთა და სხვა ისტორიკოსთა ცნობებთან.

ეს თხზულებაც მარიამ დედოფლის „ქართლის ცხოვრებაშია“ შეტანილი, მაგრამ პირველი ნაწილი ძლიერ გადამახინჯებულია, ბოლო კი არ არის შენახული მარიამ დედოფლის „ქართლის ცხოვრებაში“.

ამით თავდება საუკეთესო ხანა ჩვენის საისტო-

რიო მწერლობისა, როგორც საზოგადოდ მწერლობისა. ამ დროს საქართველო ძლიერი იყო, ფართე იყო მისი საზღვრები: აღმოსავლეთით კასპის ზღვა, დასავლეთით შავი ზღვა, ჩრდილოეთით კავკასიონის ქედი და სამხრეთით სპარსეთი. საქართველოც გალაღებული იყო და ორგანიულად ვითარდებოდა, პროგრესის გზაზე იდგა. ვითარდებოდა ყოველი დარგი მისი ნივთიერი და სულიერი ცხოვრებისა. ვითარდებოდა კერძოდ მწერლობაცა და საისტორიო მწერლობაცა.

მაგრამ მონღოლების შემოსევამ წელში გასწევიტა საქართველო, დააქვეითა იგი ყოველის მხრით და კერძოდ ეს დაქვეითება და მონღოლთა ბატონობის გავლენა საისტორიო მწერლობასაც დაეტყო.

Б.

(შემდეგი იქნება)

მთამა ჰოტეა.

ვდგევარ და თვალი მიხუჭავ,
 თოვლ-ფიფქო, თავზედ მედები.
 ვეტრფი ჩემს ერს და სამშობლოს,
 ოცნებით თავზედ ვეცლები.
 თვალი კი ვერ გამიხილავ, —
 მტერო, წინ ამეხეჩები.

ნეტავი ან მე დამთხია *)
 და ან ეგ მოჰკლა წყეული,
 ჩვენს სახლ-კარზედა ბატონობს
 საით სად გადმოთრეული;
 შურისძიებამ შემიპყრო,
 ვარ თავ-გულ-გამორეული. **)

დახე, როგორა გვერთგულობს,
 როგორ გვისრულებს აღთქმასა:
 ჯერ დაგვაშიშვლა, დაგვცარცვა,
 ახლა გვიპირობს დაქმასა.
 თუ კიდე რას გამოგვრჩება?
 კი დაგვაჯერებს ამასა?

დღესნამდე სიყვარულისა
 მისთვისაც მქონდა კუნჭული,
 ეხლა კი გამომერეცხა,
 ცოფით ამევსო სულ-გული.
 ბნელეთის ზღვაში დამენთქა
 საკაცო-მოყვარო კუნძული.

წმინდა და სპეტაკს გულშია
 ზღვევის ჩამისხდა: გველები,
 მგელი, სისხლ-ხორცი თქმლები

*) დამთხია — დამკარგა,

**) თავკულგამორეული — მოთმინება დაკარგული.

და ვეფხვი შეუბრალები!
 მწეწენ და მლადრვენ, არ ვიცი
 როდის მოვთხოვოთ ვალეები?
 მიწყდება ბეწვი მოთმენის,
 წამ-ერთი ჰირად მიხდება.
 ყოფადი—ნაადრევი ჰჯობს,
 ქმნადი—რაც მალე იქმნება.
 თუ ისევ მოკლედ, თორემ
 მერე გვიანლა იქმნება.

ბაჩანა.

მოკლე მიმოხილვა ქართულ მწერლობისა
 უძველეს დროიდან.

დამოუკიდებელი ან ოპროს ხანა.

X

შოთა რუსთაველი.

სხვა და სხვა აზრი „ვეფ. ტყაოსნის“ სიუჟეტის
 შესახებ.

(გაგრძელება)

ს. ქვარიალის განმარტება „ვეფ. ტყაოსნის“
 სიუჟეტისა თავისებურია¹⁾. ბ. ქვარიალსაც „ვეფ.
 ტყაოსანი“ საქართველოს ისტორიულ ცხოვ-
 რების გამომსახველად მიაჩნია. როსტვეან მე-
 ფე და ფარსადან, მისის აზრით, ერთი და
 იგივე პირია—გიორგი მეფე; ნესტან და თინათინ
 ერთი და იგივე პირია—თამარ მეფე; ავთანდილ—
 ეს მეფის კარზე აღზრდილი სპასპეტი—მშვენიერი
 დავით სოსლანია. ვინაა ფრიდონ? ვინ არის „ედემს
 ზრდილი“ შავბედნიანი ტარიელი, რომელზედაც
 ფარსადან მეფე ამბობს: „ავდგები და შეილად გავ-
 ზდი, თვით ჩემი გვარი არსა“, რომელიც შემდეგში
 აუჯანყდება მეფეს, გამაგრდება ციხეში და მოინ-
 დომებს მეფობას? ეს ორი გმირი ჩვენთვის უცნო-
 ბია; შოთა სასტიკად მალავს მათს ვინაობას. არ
 ვიცი, თუ რომელი ისტორიული პირია ტარიელი,
 ან რა არის მისი ნამდვილი სახელი. ის არ არის
 დავით სოსლანი; ავთანდილი და ტარიელი არ
 არიან ერთი და იგივე პირი, ორადი. ამ ორ ადა-
 მიანს სულ სხვა და სხვა სული და ფიზიონომია
 აქვს. მხოლოდ არის ერთი უცნაური მზგავსება
 მათ შორის: ორთავეს უყვართ თამარი. ერთს უყ-
 ვარს გატაცებით თამარ-ნესტან ნორჩი, მეფედ კურ-
 თხევამდე, მეორეს თამარ. თინათინ გვირგვინოსანი
 ღინჯათ, მოთმენით. სჩანს, თამარს სხვა და სხვა
 დროს ჰყოლია ორი მიჯნური, ჰქონია ორი რომა-

¹⁾ იხ. „მომამბე“, 1903, №№ VII და VIII.

ნი. პირველი—ძლიერი, მწვავე და ქეშმარიტი სიყ-
 ვარული თავის ნათესავთან, ტახტის მემკვიდრე მშვე-
 ნიერ ტარიელთან, მეორე კი უფრო ღინჯი სასახ-
 ლის კარზე აღზრდილ ავთანდილ—დავითთან.

პირველი მიჯნური თამარისა, ბ. ქვარიალის
 ჰიპოტეზით, ყოფილა მეფე გიორგის ძმისწული, თა-
 მარის ბიძაშვილი, კანონიერი ტახტის მემკვიდრე—
 დავითის ნორჩი ძე დიმიტრი ანუ დემნა.

გიორგი მხოლოდ რეგენტი იყო და, როდეს-
 საც დემნა ასაკში მოვიდა, გიორგის ტახტი უნდა
 დაეთმო მისთვის²⁾.

თამარს და დემნას გაგიყვებით შეუყვარდათ
 ერთმანეთი და კავშირიც ჰქონიათ. მეფე საშინლად
 აუშფოთებია ნესტან-ტარიელ-თამარ-დემნას სიყვა-
 რულს: ის ტარიელ—დემნას ეძახის „ბოზ-კუროს“
 და უქადის სიკვდილს. სარწმუნოებრივ ფანტიზმით
 დაბრმავებულ მეფე გიორგისათვის წარმოდგენილია
 დემნა-თამარის შეუღლება და ორთავეს გამეფება,
 რადგანაც ისინი იყვნენ ახლო ნათესავნი... ორტო-
 ლოქსთა წარმოდგენით, მეფის სასახლე შემწიკლა
 ამ უკანონო რომანმა, შელახა მეფის პირადი ღირ-
 სება. მხოლოდ ეს დანაშაული გახდა სასახლის საი-
 დუმლოდ. გიორგი აღინთო შურის-ძიებით შეურ-
 რაცყოფისათვის. ჩქარა შემთხვევაც მიეცა. რო-
 გორც ისტორიიდან ვიცი, გიორგიმ გასტეხა ფი-
 ცი და თვით ავიდა სამეფო ტახტზე. ქალიც შეე-
 ძინა და მას უმზადებდა ტახტს. მაგრამ ამავე დროს
 გაიზარდა დემნა; იგი შეიქმნა ფრიად მშვენიერი,
 მკოდნე და გულადი ჯაბუკი.

ბიძას არ სურს მისი გამეფება. დემნას დარჩე-
 ნია მხოლოდ ამბოხება. ჩვენ არ ავსწერთ ამ ამ-
 ბოხების ისტორიას. ვიტყვით მხოლოდ, რომ გიორ-
 გი სასტიკად მოექცა დემნას გამარჯვების შემდეგ:
 ის მას სთხრის თვალს და ასაქურისებს. რამოდენ-
 იმე ხნის შემდეგ დემნა კვდება კლდე-კარის ციხე-
 ში. საზოგადოდ ლმობიერმა და სვიანმა მეფემ, ასე
 სასტიკად დასაჯა თვისი ძმისწული არა „კანონიერ“
 მოთხოვნისათვის, არამედ შური იძია, სისხლი აი-
 ლო. ეს დიდებულების და სამღვდელოების სურვი-
 ლიც იქნებოდა, თორემ გიორგის რომ ტახტის კა-
 ნონიერი მოთხოვნისათვის დაესაჯა ასე ველურად
 თვისი მშვენიერი და ახოვანი ძმისწული, მაშინ
 უსათუოდ ასეთის მოქმედებისათვის მას გაკიცხად-
 ნენ დიდებულნი, მემატანე და სამღვდელოება.
 მაგრამ ესენი გიორგის კი არა, თვით ბედშავ დემ-
 ნას ჰგმობენ და კრულავენ. „ქართ. ცხოვრება“ პირ-
 დაპირ ეძახის დემნას „ღვთის უშიშარს და ქრის-
 ტეს მცნების და სჯულის გარდამავალს“. აქ რომ
 სხვა არ ყოფილიყო, მარტო აჯანყებისათვის არ
 უწოდებდნენ მას ამ საშინელ სახელს...

²⁾ იხ. ვახუშტი „საქ. ისტ.“, გვ. 189; „ქართ. ცხ.“
 ბროსეს გამოც., ნ. I, გვ. 272—273.

ეს საშინელი ამბავი იცის თამარმა; ამ საშინელ სურათს მზერს დემნას მომხრე და მეგობარი— შოთა; ამ საზარელი სურათით შფოთავს პოეტის გული. ისტორიულ მემკვიდრეს არ შეეძლო ეთქვა, თუ რა ნიადაგზე დატრიალდა დემნას ტრაგიზმი, არ შეეძლო ეთქვა, თუ რა კავშირი იყო თამარსა და დემნას შორის: ის გვამხელს მხოლოდ ამ უბედურ სიყვარულის შედეგს. შოთა კი ამღერებს ჩანგზე თვით ამ სიყვარულს, მაგრამ ისიც ვერ შეეხებოდა ისტორიულს სინამდვილეს, ვერ აუწყებდა ქვეყანას დემნას საშინელ ტანჯვას. ეს მეტად აშკარა იქნებოდა.

მისი მიზანი სულ სხვა იყო—სიყვარულის გრძნობის ამაღლება ქართველ ერის თვალში და მით თამარის სახელის აღდგენა. „რუსთაველი გვეუბნება იმას, რასაც ვერ ვმზერთ ისტორიულ წიგნებში, ეს წიგნები კი მას, რასაც ვერ ვპოულობთ პოემაში. ამ რიგად „ვეფ. ტყაოსანი“ და ისტორიული მატრიანენი ამთავრებენ ერთმანეთს“.

დიდებული შოთა მოწამე იყო საშინელის ტრაგედიის: ის ხედავდა, რა რიგ შეიქმნენ ორი მშვენიერი ახალგაზდა, ორი ზენაარი სული, ეს ტახტის მემკვიდრენი, უმცერების და ფანატიზმის მსხვერპლნი, პოეტი ხედავდა, თუ რა რიგ გასთელეს და გაკიცხეს მათი ციური გრძნობა, მათი ღვთიურ სიყვარული, რა რიგ მოსცხეს მათ ბუნებრივ საქციელს საზიზღარი ჩირქი და მონათლეს ორივე უკმეხი სახელით.

ამის შემდეგ რა გასაკვირია, რომ შოთას აეკრთო მათთვის თავისი უკვდავი ჩანგი, გამოსულიყო მათ დამცველად, აღმოენთხოს სიბრალულის ცრემლების ნაკადული და ეთქვას:

„თამარს ვაქებდეთ მეფესა
სისხლისა ცრემლ—დანთხული“
და—„მო დაესხდეთ ტარიელისთვის
ცრემლი გვდის შეუშრობელი“.

პოეტი მუდამ მტირალი და ცრემლ შეუშრობელია ტარიელისთვის.

გათავდა საშინელი დრამა... თამარი აკურთხეს მეფედ. მოვალეობა და სამშობლოს სიყვარული ამგვრებენ ამ სულით წამებულ ადამიანს, უმსუბუქებენ ჯავრს და კეშანს. მაგრამ თამარი უკვდავი არ არის; ის ემორჩილება ქრონოსის უღმოდო კანონს. ქვეშევრდომნიც გრძნობენ ამას და ურჩევენ თამარს გათხოვებას. მას ეძლევიან დიდი სულთნები და ემირები, ბიზანტიის და რუსეთის პრინცები, კავკასიის მთავართა შვილები. თამარი უარზეა. რათ არ სურს მას გათხოვება? ადვილი გასაგებია. მიზეზი მისი ტანჯული გრძნობაა, მისი გმობილი სიყვარული და ასე რბვად გათელილი პირველი სიყვარული. თამარს არ ასვენებენ. მაში იბრძვის ორი გრძნობა. სამშობლოსადმი მოვალეობამ დასძლია და მისთხოვდა გიორგი რუსს. თამარი ვერ შერიგებია იმ აზრს, როგორ

უნდა შელახოს თვისი უბიწო გრძნობა და როგორ უნდა გაუზიაროს სარეცელი სხვა კაცს. ამისათვის გიორგის ის იშორებს ქორწილის მეორე დღეს საომრად ყარნუ ქალაქს. ბოლოს გაეყარა კიდევ კვლავ თხოვნა, კვლავ ვედრება. ახლა ნარნარმა თინათინ-თამარმა გაუწოდა ხელი თვის ერთგულს, მომთმენს და ჩუმად მიჯნურს დემნა-ტარიელის მეგობარს მშვენიერ თვალ-ტანად აეთანდილს... დაღვა მათთვის ბედნიერი და სახელოვანი დრო. შოთა შეიქმნა მოლარეთ უხუცესი. მაგრამ თამარ-დავითის სინათლეს „ზნელი ახლდა“. მუხანათები თამარის წარსულ რომანის შესახებ ავრცელებდნენ ცუდს და ურიგ ხმებს. ამით ხარობდნენ ტახტის ორგულნი, სწუხდნენ ერთგულნი. ეს გარემოება ძლიერ აღონებდა თამარს და მის ქმარს. აქ ბრძანება, სიმკაცრე და სასჯელი ვერ გასჭირდა. აქ საჭირო იყო ციური ქნარი და მგონის ზენაარი ჰანგები, რომ ემხილა ქვეყნისათვის სიყვარულის ძალა და სიდიადე და მით მოეწმინდა დემნა-დავით-თამარისათვის საშინელი ჩირქი. ამ მძიმე საქმის შესრულება შეეძლო მხოლოდ სულმნათ შოთას, დემნას, თამარის და დავითის მეგობარს. და აქი მას „უბრძანე მათდა საქებრად თქმა ლექსებისა ტკბილისა“. მან აასრულა მონღოლობა საოცარის ხელოვნებით „ორგულთა მათდა დამწყვეტად, ერთგულთა გამამაგრებლად.“

შოთამ საყოველთაოდ აუწყა ძალა სიყვარულისა და დაამტკიცა, რომ „მიჯნურობა არის ტურფა საცოდნელად ძნელი გვარი, იგი სხვაა, სიძვა სხვაა, შუა უზის დიდი ზღვარი.“ მართლაც, პოეტმა გამოიჩინა ადამიანის სულის შეუდარებელი ცოდნა.

ერთის სიტყვით, ს. ქვარიანის აზრით, პოემა ნათარგმნი არ არის, არც შეკრებილი ლეგენდები და პოეტის ოცნების ნაყოფი: მასში სჭერის ისტორიული ფაქტი, ე. ი. სასახლის დრამა და დინასტიური განხეთქილება. პოემა თარგმანი რომ იყოს, რათ უნდა წინასიტყვაობა? წინასიტყვაობა უსათუოდ საჭირო იყო იმისთვის, რომ უფრო გაესვა ხაზი და აესხნა საქვეყნოდ მიჯნურობის დიადი მნიშვნელობა, თამარის ზნეობის სიფაქიზე და ზენაარება.

ამ წინასიტყვაობაში რუსთაველი დემნა-თამარის თავდადებული ვეკილია. ³⁾

ვაჟა-ფშაველა გადაჭრით ამბობს, რომ „ვეფ. ტყაოსანი“ შოთას ნაწარმოებია და ამ ქმნილებაში გამოხატულია პოეტის თანამედროვე ეპოქა, ოქროს

³⁾ ბ. დ. კარიჭაშვილის აზრით კი „ვეფ. ტყაოსანის“ წინასიტყვაობას არაფერი საერთო არა აქვს თვით თბულუბის მოთხრობასთან და მისი ტავები სხვა და სხვა პირთაგან და სხვა და სხვა დროს უნდა იყვნენ დაწერილი... ამ ტავებში ბევრი შეუსაბამობა, უაზრობა, ტრაბაზობა და ნახტომებია. მათ ერთმანეთთან არავითარი კავშირი არა აქვს და დომხალივით არიან ერთმანეთში არეულნი და ერთმანეთს ეწინააღმდეგებიან. (იხ. „ვეფ. ტყ.“ მე XIX გამ., გვ. VIII IX და XIII.)

საუკუნე, „რომელიც იალბუზივით ქედ-მოღერებულ სდგას მთელ საქართველოს ისტორიაში. „ვეფ. ტყაოსანი“ ამოღებულია ქართველის გულიდგან, გამომხატველია ერის არსებისა. ამისათვის შეიყვარა ქართველობამ ეს პოემა და შეისისხლხორცა. ვაჟა არ ეთანხმება იმ აზრს, რომელიც გამოსთქვა ბ. ხანაშვილმა, ვითომც „ხალხური ნაწყვეტი ლექსები ტარიელზე გარდაქმნილ იყოს ლიტერატურულ პოემად, პოეტს შეეცანოს მათში კაცის ამამალღებელი და გამასპეტაკებელი გრძნობა სიყვარულისა, თავიღვან ბოლომდის გაეტარებინოს ეს აზრი და ამით შეესრულებინოს დაწყვეტილი საერო ლექსები. შოთას გაუმშვენებელია ხალხური პოემა ცილოსოფიური მოსაზრებით, მეტყველის ენით, პოეტური აღმაფრენით.“⁴⁾

ვაჟა-ფშაველა ამბობს: ვითომ რათ არ უნდა ვიფიქროთ, რომ შინაარსი, ფორმა, მომენტები პოემაში ლიტერატურულია და არა ხალხური?... ნუ თუ რუსთაველი ერს არ ეკუთვნის და ერის ღვიძლი შვილი არ არის? ნუ თუ თამარის დიდებული ეპოქა ავის გამოჩენილ ისტორიულ პირებით, მჩქეფარე გამარჯვებული ცხოვრება არ აღაფრთოვანებდა შოთას, არ აუჭერებდა მას ჩანგს, არ აძლევდა მასალას ტიპების შექმნისას, შინაარსს „ვეფ. ტყაოსანისათვის“? ნუ თუ ისტორიულ ეპოქას ნაკლები მნიშვნელობა აქვს პოეტის შემოქმედებისათვის, ვიდრე საერო თქმულებას?..

ვაჟა-ფშაველა ასე დაასკვნის: ლიტერატურული „ვეფ. ტყაოსანი“ წინეთ ყოფილა გავრცელებული ხალხში, ხალხს შეუყვარებია პოემა და რაც დაიწყებია პოემიდგან, ის თითონ უკეთებია და უმატებია. ხალხს რომ ეს ზნე სჭირს, ეს უბრალო მაგალითითაც მტკიცდება. ხევის-ბერი თვის „დიდებანში“ ნაცვლად იმისა, რომ სთქვას „კანას გალილისა წყალი ღვინოდ გარდაჰქმენო“, ამბობს: „სკანი სკანარეო, წყალი იორდანეო, წყალი ღვინოდ შესცვალეო.“⁵⁾

მეორე აზრი: „ვეფ. ტყაოსანი“ არ არის ორიგინალური ნაწარმოები: ის თარგმანია სპარსულ ორიგინალისა.. შოთამ მხოლოდ გალექსა ეს ორიგინალი. მან, როგორც ნიქიერმა პოეტმა, რასაკვირველია, თარგმანს თვის ინდივიდუალური შემოქმედების ელფერი და დალი დასევა... მაშასადამე, „ვეფ. ტყაოსანი“ სრულებით არ ხატავს. ქართულ თანამედროვე ისტორიულ ცხოვრებას... ასეთი აზრი, სხვა და სხვა ვარიაციით, გამოთქმული აქვსთ აკად. მარსს, იუს. აბულაძეს, ნ. დ. და სხვებს.

აკად. მარსი ჯერ ისევ სტუდენტობაში შეუდგა „ვეფ. ტყაოსანის“ კვლევა-ძიებას.

⁴⁾ ბ. ხანაშვილის აზრი ჩვენ მოგვყავს ვაჟას ვად-მოცემაში.

⁵⁾ იხ. „ივერია“ 1890 წ., № 39.

გატაცებული და კვლევა-ძიებაში ჯერ კიდევ არც ისე დახელოვნებული ახალგაზდა მარსი, წინააღმდეგ იმათი, ვინც „ვეფ. ტყაოსანს“ ნაციონალურ თვალსაზრისით უყურებდნენ, ამტკიცებდა, რომ რუსთაველის პოემა თარგმანია სპარსულიდგან შოთას ეკუთვნის მხოლოდ გალექსვა და ამ ნაწარმოების ორიგინალი ბრიტანიის მუზეუმში ინახებოა.

როდესაც მარსი ამ აზრს თავგამოდებით და რიხით ამტკიცებდა, მას, რასაკვირველია, სრულე-ბით არ ჰქონდა მიზნათ, რამე არა-პატიოსნურ მოსაზრებით, ქართველები დაემცირებინა და შეეღახა ის, რითაც რვა საუკუნის განმავლობაში ამყობს ქართველობა. მართალია, მარსმა გამოსთქვა უკიდურესი აზრი (ის ემყარებოდა შოთას სიტყვებზე), მაგრამ ეს შედეგი იყო მხოლოდ ქაბუკობისა და ქაბუკური გატაცებისა.

ამ ბოლოს დროს ბ. მარსმა შესამჩნევად შეიცვალა შეხედულება ამ საკითხის შესახებ. რასაკვირველია, ბრიტანიის მუზეუმში მან ორიგინალი ვერ აღმოაჩინა და ამით თავისთავად გამოირკვა, რომ მისი ჰიპოტეზა იყო ლალი ფანტაზიის ნაყოფი და არა ჭეშმარიტება.

თვის გამოკვლევაში «Тексты и размышления по армяно-грузинской филологии» (вып. IV, 1902, გვ. 55—56), მარსმა შეასწორა რამოდენადმე თავისი ჰიპოტეზა. ის ახლა არ სთვლის „ვეფ. ტყაოსანს“ **სპარსული რომანის უბრალო თარგმნად.** „ადგილი შესაძლებელიაო, ამბობს მარსი, „ვეფ. ტყაოსანის“ ყურადღებით შესწავლამ აღმოაჩინოს ამ ლექსად გადაკეთებულ სპარსულ რომანში შეგნებული დასურათ-ხატება ქართველ ავტორის ნაცნობი ტიპებისა და მოვლენებისა პოეტური იგავ-გაკვრით, რომელიც განსაკუთრებით აშკარა იქნებოდა თანამედროვეთათვის. ეს იგავ-გაკვრითი პოეზია დღეს რამდენადმე გამოსჭერს“⁶⁾.

1906 წ. მარსმა უარპყო ის, ვითომც „ვეფ. ტყაოსანი“ სპარსულ ორიგინალის უბრალო თარგმანი იყოს. მისის აზრით, „ვეფ. ტყაოსანში“ მხოლოდ „სიუჟეტი ნასესხები აწ დაკარგულ სპარსულ ორიგინალიდგან“⁷⁾,

ბ. იუს. აბულაძემ „ძველ საქართველოში“ დაბეჭდილი რეფერატში „ვეფ. ტყაოსანის“ შესახებ გამოსთქვა შემდეგი აზრი: „ვეფ. ტყაოსანი“ არის ერთ-ერთი სპარსეთში შემუშავებულ არაბულ თქმუ-ლებათაგანი აღმოსავლეთის სახელმწიფოთა შესახებ. ეს თქმულება პროზით ყოფილა „ქართულად ნათარგმანები“. რუსთაველს ეს თარგმანი უპოვნია და გაუთქვას. ქართულ მწერლობის ყურადღება და გატაცება სპარსულ ლიტერატურის ნიმუშებით ბუ-

⁶⁾ ეს ადგილი მოგვყავს ბ. აბულაძის თარგმანში („ძველ საქ.“, გვ. 72)

⁷⁾ პრ. მარსი „Ист. грузин“, გვ. 33.

ნებრივი იყო, რადგანაც საქართველო ამ დროს აღმოსავლეთის კულტურის გავლენის ქვეშ იმყოფებოდა. რუსთაველის „ვეფ. ტყაოსანი“ შინაარსის მხრით არაფერს განსხვავებულს არ წარმოადგენს სხვა იმ დროინდელ სალიტერატურო ნიმუშებთან შედარებით... „ვეფ. ტყაოსანი“ ერთის სიტყვითაც არ ეხება ქართველებს და მათ ჩვეულებას. ავთანდილი არაბია, არაბეთის მეფის როსტევიანის კარზე გაზდილი. ტარიელიც არ არის ქართველი. მთელი პოემა სპარსულ ტიპის ზღაპრული მოთხრობაა; ის გაყდენთილია წმინდა მუსულმანურ-არაბულ-სპარსულ ტენდენციით. პოემის გარეგანი მხარეც ცხადად მოწმობს, რომ პოეტს ხელთ ჰქონია სპარსულიდგან ქართულად თარგმნილი სადევ-გმირო ამბავი: მაგ., უცხო სიტყვათა უმეტესობა ან წმინდა სპარსული ან და გასპარსებული არაბულია. საკრავების, ძვირფას ქვების სახელებს შეუნახავთ სპარსული ფორმები. მომეტებულად საკუთარი სახელები, როგორც პირთა, ისე გეოგრაფიული, სპარსულ-არაბულია...

დიან, რუსთაველს აუღია სიუჟეტად სპარსული სადევ-გმირო ამბავი, რომელიც პროზათ ყოფილა ქართულად გადმოთარგმნილი. მაგრამ, „ვეფ. ტყაოსანის“ დამწერს წინადაცე ჰქონია გადაწყვეტილი დაწერა ისეთი თხზულება, რომელშიაც შეიძლებოდა წრფელის რაინდულ სიყვარულის დახატვა. ამისთვის ის სცვლის თვის გემოვნებაზე ზღაპრულ მოთხრობას, ცდილობს გადააკეთოს და გადმოაქართულოს ფაბულა. მას სურს მისცეს ზღაპრულ მოთხრობას უფრო სარწმუნო და არა ფანტასტიური ხასიათი. ამ ნაირად შოთამ, უფერული მოთხრობა ირანულ ზღაპრულ გმირთა შესახებ, თავის გენის წყალობით აღიყვანა მხატვრობის უმაღლეს ხარისხამდე, აქცია უცვლად ნაწარმოებად, ნამდვილ ეპოპეად, რომელსაც საუკუნოების განმავლობაში ასე მწყურვალეობით ეწაფებოდა ქართველი ერი ⁸⁾.

ბ. ნ. დ. 1889 წ. «Сѣвер. Вѣстникъ»-ში (№№ 9 და 10) ცდილობს დაამტკიცოს, რომ რუსთაველს თვისი პოემის პირველ-სახედ აუღია სპარსული მოთხრობები ნიზამის „მეჯნური და ლეილა“ და გურგანის «ვისი და რამინი». პოეტს ამ მოთხრობებით უსარგებლნია არამტუ როგორც პირველ-სახით, არამედ სიუჟეტიც კი მთლად იმათგან აუღია... საზოგადოდ, ნ. დ. აზრით, სპარსულ კულტურის სულით გაყდენთილია არამტუ ქართული მწერლობა და ხელოვნება, არამედ ხალხური პოეზიაც. „ყველა ქართული სიმღერები, ლეგენდები, ზღაპრები ეკუთვნიან სპარსულ-არაბულ ციკლს.

არ არის არც ერთი ქართული სიმღერა, სადაც თამარამდის იქებ-ისენიებოდეს ქართველი მეფეები. ყველა ქართული პოემები და რომანები გადმოკეთებული არიან შახ-ნამე და სხვა სპარსულ-არაბულ ნაწარმოებიდან, მაგ. „ვისრამიანი“, „როსტომიანი“, „რუსუდანიანი“, „ამირან-დარეჯანიანი“ და ბოლოს თვით „ვეფ. ტყაოსანი“ (გვ. 46).

უკანასკნელ პოემაში არაფერი არ არის ქართული: არც ქვეყნის და არც გმირების სახელი. ბუნება, ზნე-ჩვეულება, ადათი, რწმენა-შემეცნება, მსოფლ-მხედველობა — სულ არაბულ — სპარსულია პოემაში. მაშასადამე ზერცლე და უსაფუძლოა იმის მტკიცება, ვითომც „ვეფ. ტყაოსანში“ გამოხატული იყოს საქართველოს პოლიტიკური და ეკონომიური ვითარება, ვითომც აქ დახასიათებული იყვნენ ჩვენი კუთხეების სხვა და სხვა წარმომადგენელები ან ტიპები.

ქართველებს „ვეფ. ტყაოსანი“ ქართული ეპოსი ჰგონიათ და, მაშასადამე, ქართულ გვარ-ტომობის, ინდივიდუალობის გამომხატველი მაშინ, როდესაც ქართველი ტომი ჯერ ისევ ბავშურ მდგომარეობაში იყო. ასეთი აზრი სრულებით არ არის ქართველთათვის დამამტკიცებელი. ხალხისათვის, რომელსაც ცუდმა გარემოებამ ნება არ მისცა ფეხი ჩადგა მღელვარე კაცობრიობის განვითარებით რთულ ტრიალში, აქ არც სამწუხარო და არც სასაცილო რამეა ⁹⁾.

როცა ნ. დ. ამ შეხედულებამ კამათი და უკმაყოფილება გამოიწვია ქართულს ყურნალ-გაზეთებში, მან ცოტათი შეასწორ-გააშალაშინა თვისი პესიმისტური შეხედულობა. ის სწერს: წაიკითხეთ ჩემი წერილები «Сѣв. Вѣст.»-ში და დარწმუნდებით, რომ მე არსად არ მითქვამს რუსთაველის საყვედური სიუჟეტის სესხებისათვის და მხოლოდ იმას ვამბობ, რომ მისი თხზულება ვერ არის თავისებური და სრული, როგორც, მაგ., შექსპირის და გეოტეს თხზულებები ¹⁰⁾.

ივ. ვართავაძე.

მთის არწივი შამილი

ისტორიული ამბავი.

IV.

თავადი ვარანკოვი და დარგო. ფიცხის გულის პატრონს იმპერატორ ნიკოლოზ პირველს სწორედ გული გაუწვრილდა შამილთან დაუსრულებელის ომით და ბრძოლით. ნუ თუ

⁸⁾ იხ. „ძველი საქართველო“ 1909 წ., ტ. I, განყ. II, გვ. 68—112. ბ. აბულაძის გამოკვლევაში ყურადღების ღირსია „ვეფ.-ტყაოსანის“ ძველი და უცხო სიტყვების ლექსიკონი.

⁹⁾ იხ. ჟურ. „თეატრი“ 1889 წ., №№ 39—40, გვ. 7.
¹⁰⁾ იქვე.

ერთის დაკვრით და რიხიანის შეტევით არ შეიძლება შამილის განადგურება, ჰეიქრობდა იმპერატორი. ველარ აიტანა ასეთი გაქიანურება ომისა და თვითონ შეუდგა საომარ გეგმის შედგენას. კავკასიის ახლად დანიშნულ თვის მოადგილეს გრაფ მ. ს. ვარანცოვს ასეთი ბრძანება გადასცა: „რამდენადაც მოსახერხებელია, ეცადე რომ დაამარცხო ბრბონი შამილისანი; შედი შამილის სამფლობელოს შუაგულში, გამაგრდი იქ და დამკვიდრდი“.

მოგესხენებათ, რომ ბრძანების გაღება ძნელი საქმე არ არის, მერმე ისიც ორი ათას ვერსის მანძილიდან. საომარი გეგმა, პეტერბურგს დაწერილი, სრულიად შეუფერებელი აღმოჩნდა ადგილობრივ ვითარებისა მართლაც მისმა განხორციელებამ კინალამ არ ინაცვალა მოხუცებული სარდალი ვარანცოვი და მასთან ერთად მთელი რუსის მხედრობა.

გრაფ ვარანცოვს სახელი ჰქონდა განთქმული, როგორც ნიჭიერ სარდალს და შესანიშნავ სამოქალაქო მოღვაწეს. ამ ჰქვიან ადამიანს როგორ გამოეპარებოდა, რომ იმპერატორის გეგმის შესრულება უგუნურობა იყო, მაგრამ ვერ გაბედა უარი ეთქვა ხელმწიფისათვის-ვერ ვიკისრებ თქვენს მოადგილეობას კავკასიაში და თქვენის გეგმის შესრულებასაო. ისიც კარგად იცოდა ვარანცოვმა, რომ შამილის სამფლობელოს არც შუაგული ჰქონდა და არც ნაპირები. არწივი იმის არწივია, რომ ერთს განსახორულად ადგილს არა ჩერდება და სადაც მოიპრიანებს, იქ დაიბუღებს ხოლმე. მისი სამეფო და სამფლობელო ცის სივრცეა და აბა ასეთს სამეფოს ვინ მოუნახავს ან შუაგულს, ან ნაპირებს. შამილის სამფლობელო ხან ავარია იყო, ხან საჩაჩნო; კავკასია. ხან დაღესტანი და ხან ჩრდილო ღეს რომ ავარია გვეგონა-ესა შუაგული შამილის საბრძანებე ლისაო, ხვალ საჩაჩნო იქერდა ამ საბატო სახელს

რაკი იკისრა გრაფ ვარანცოვმა იმპერატორ ნიკოლოზ პირველის გეგმის აღსრულებაში მოყვანა, რაღა გაეწყობოდა, ავი იყო იგი, თუ კარგი, საჭირო იყო დიდი სამზადისი და მომზადება. 1845 წლის გაზაფხულის პირზე ვარანცოვის ბრძანებით შეიკრიფა ხუთი ცალ-ცალკე რაზმი; საჩაჩნო-გენერალ ლიდერისასა, დაღესტნისა-თავად ვ. ო. ბებუთაშვილისა, სამურისა—თ. მ. ზ. არღუთაშვილ-მხარგრძელისა, სალექო-გენერალი შვარცისა და ნაზრანისა-გენერალ ნესტეროვისა. ხუთივე რაზმს ერთს დროს უნდა დაეწყო მოქმედობა შამილის ასაკლებად და ბოლოს მოსაღებად.

ანდიაში უნდა შექრილიყვნენ ვარანცოვის ბრძანებით რაზმები გენერალ ლიდერისა დ. თ. ბებუთაშვილისა. ლიდერის საჩაჩნო რაზმში მოჰყვა დიდ ძალი ქართველობა, სახელდობრ ორი დრუჟინა ქართველ ქვეითა მილიციონერებისა, სულ 1000 კაცი და ხუთი ასეული ქართველ ცხენოსან

მილიციისა. მაშასადამე მარტო ლიდერის რაზმში 1500 ქართველი მეომარი იღებდა მონაწილეობას. როგორც ეტყობა, არც თუ ქართველებს დაუჯდათ იფად დარგოს ექსპედიცია, ანუ ლაშქრობა.

31 მაისს 1845 წ. გრაფი ვარანცოვი აბძანდა ტფილისითან ციხე-სიმაგრე ვენეზანოეში, სადაც ბანაკად იღვა გენერალ ლიდერის საჩაჩნო რაზმი. სამხედრო სალამ-ქალამის დასრულების შემდეგ რაზმმა გადაახდევინა ჩვეულებრივი პარაკლისი და გაემართა საბრძოლველად. მ თიბათვეს გენერალი ლიდერი შეუერთდა გენერალ ბებუთაშვილის დაღესტნის რაზმს.

შამილს აბა როგორ გამოეპარებოდა რუსების მოძრაობა და ისიც შეუდგა სამზადისს. ანდიაში შესასვლელი გზები შეჰკრა მხოლოდ პატარ-პატარა რაზმებით. გეგმა შამილისა ის იყო, რომ შეეტყუებინა რუსები ანდიის შუაგულში, ჩაეკეტა იქ და სრულებით გაეწყვიტა, ან ისე დაემარცხებინა, რომ კარგა ხანს ფიქრად აღარ მოსვლოდათ თავნებურის ლაშქრობის დაწყება. რაკი ასეთი გეგმა მიიღო შამილმა, ცხადია რომ არავითარ დაბრკოლებას არ გაუჩენდა ლიდერისა და ბებუთაშვილის რაზმებს სალათავინში და დასტოვა უბრძოლველად ბარტუნაი, რომელიც ითვლებოდა სალათავის კარად.

სალათავიას გვერდზე აკრავს გუმბეთი, რომელზედაც გადადის ორი გზა ბარტუნაიდან, ანუ სალათავის კარიდან. ერთი გზა აღის კირკის უღელტეხილზე და ეშვება ძირს, ხოლო მეორე გადადის მიჩიკალზე, რუსებმა არჩიეს კირკის უღელტეხილი. თვით, გრაფ ვარანცოვმა მოისურვა თავის თვალთ ენახა კირკის უღელტეხილი და დაეთვალიერებინა იგი. ნ ივნისს მოწინავე რაზმი შეუდგა უღელტეხილს. რაზმს მისდევდა მთავარ-სარდალი ვარანცოვი, ხოლო უფროსობდა ავანგარდს მამაცი გენერალი პასეკი.

მთელი გუმბეთის სუფრასავით წინ გადაეშალა რუსის მხედრობას, კირკის უღელტეხილზე რომ ავიდა. მომავალ ბრძოლის ველი აშკარად სჩანდა აქ, ამ უტყუო და უჩირგვო ხრიოკიან ველ-მინდორზე უნდა გადაწყვეტილიყო ბედი შამილისა.

პირდაპირ რუსის ჯარისა შამილმა დარაზმმა თვისი მხედრობა ანჩიმერის მთაზე. ანჩიმერი ანდის შუაგული არაა და ვგონებთ, რომ შამილის აქ გაჩერება თვალთ მაქცობა იყო და მტერს თვალებს უბნელებდა.

ა. ფრონელი.

(შემდეგი იქნება)

რედაქტორ-გამომცემელი: პეტრე სურგულაძე.